

Aydın ve Müteşebbis Bir Bahriye Subayı: Süleyman Nutki Bey'in Hayatı (1854-1924) ve Eserleri

An Intellectual and Entrepreneur Naval Officer: The Life of Süleyman Nutki (1854-1924) and His Works

<https://doi.org/10.52792/tws.985456>

Mehmet KORKMAZ¹

[Araştırma Makalesi](#)

¹ Dr. Milli Savunma
Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-7988-742X](https://orcid.org/0000-0002-7988-742X)

**Sorumlu yazar/Corresponding
author:**

Mehmet KORKMAZ

E-posta/E-mail:

mkorkmaz10@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

20 Ağustos 2021

Revizyon talebi/Revision

Requested:

13 Eylül 2021

Son revizyon /Last revision:

14 Eylül 2021

Kabul tarihi/Accepted:

17 Eylül 2021

Atf/Citation:

Korkmaz, Mehmet. "Aydın ve Müteşebbis Bir Bahriye Subayı: Süleyman Nutki Bey'in Hayatı (1854-1924) ve Eserleri". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 2, no. 2 (2021): 170-195.

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, yakın dönem Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan Süleyman Nutki Bey'in hayat hikâyesinin ortaya çıkarılması ve eserlerinin analizinin yapılmasıdır. Süleyman Nutki, geç dönem Osmanlı bahriyesinde önemli ve öncü görevlerde bulunmuş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına da şahitlik etmiştir. Bilhassa Türk deniz harp tarihi, Türk deniz ticareti, deniz teknolojisi, denizcilik lügati gibi denizciliğin farklı alanlarında ortaya koyduğu telif ve tercüme eserleriyle ardında kıymetli eserler bırakmıştır. Bu konuyla ismi unutulmayan bahriye subayları arasında girmiş, yazdıkları kendinden sonraki deniz tarihçileri için önemli referans kaynakları arasında yer almıştır. Onun ailesi, eğitimi, askerî kariyeri, mesleki faaliyetleri ve emekli olduktan sonraki mesleki çalışmalarını bu makalede ağırlıklı olarak arşiv belgeleriyle ele alınacaktır. Ortaya koyduğu kitap ve makalelerinin eksiksiz fihristinin tespitine gayret edileceği gibi daha evvel ona dair yapılan çalışmalarda gözden kaçan bazı eser ve makalelerine de ilk defa bu çalışmada değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Nutki, Türk Denizcilik Tarihi, Türk Deniz Harp Tarihi, Osmanlı Bahriyesi.

Abstract

The main objective of this study is to reveal the life story of Süleyman Nutki, who has an important place in the recent Turkish maritime/naval history, and to analyse his works. Nutki held important and pioneering positions in the late Ottoman navy and witnessed the first years of the Turkish Republic. He left valuable works, some of them were translation, especially in different fields of naval history, such as Turkish naval history, Turkish maritime trade, and maritime lexicon. With this position, Nutki took his place among the naval officers whose name are not forgotten. His writings became an important source of reference for naval historians following him. Nutki's family, education, military career, professional activities, and professional work after his retirement will be explained in this article, mainly with archival documents. In addition to the effort to determine the complete catalogue of his books and articles, some of his works and articles that were overlooked in the literature will be mentioned for the first time in this study.

Key Words: Süleyman Nutki, Turkish Maritime History, Turkish Naval History, Ottoman Navy

GİRİŞ

Süleyman Nutki, Bahriye Mektebi'nden mezun olduktan sonra donanma gemilerinde görev yapmış ve ardından Bahriye Nezareti'nin farklı birimlerinde çalışmıştır. Gerek muvazzaf iken ve gerekse emekli olduktan sonra vefat edene kadar yaptığı çalışmaların, yazdığı telif ve tercüme kitap ve makaleleri ile hatıralarının denizcilik tarihi açısından önemi üzerinde herkes hemfikir. Donanmada görev yaparken Adalar Denizi'nde eşkiya takibinde ve sonrasında 93 Harbi sırasında bizzat muharebede yer alması, donanma gemileriyle İstanbul'dan Basra'ya ve Hindistan'a seyirde bulunması onun denizcilik ufkunun açılmasında önemli rol oynamıştır. Sahada edindiği bu tecrübe ve birikimlerini daha sonra yazdığı kitap ve makalelerine yansıtmıştır. Türk deniz harp tarihini, Türk deniz ticareti tarihini ve denizciliğin teori ve pratiklerini aydınlatacak çok sayıda eserler ortaya koymuştur. Bu konuyla Nutki, hemen hemen aynı dönemi paylaştıkları ve yine bahriyeli deniz tarihçileri olan Safvet, Mehmed Şükrü, Ali Rıza Seyfi, Ali Haydar Emir gibi isimlerle birlikte geç dönem Osmanlı, erken dönem Cumhuriyet deniz tarihçiliğinin önde gelen isimleri arasında yer almıştır.

DOĞUMU VE AİLESİ

İstanbul'un Kasımpaşa ilçesinin Yeniçeşme mahallesinde doğan Nutki'nin doğum tarihine dair ihtilaf bulunsa da hatıratında “1270 senesinde tevelliit ettiğim tezkere-i Osmaniye'mde gösterildiği”¹ ifadesinden 1854 yılı öne çıkmaktadır. Nitekim Nutki'nin anılarını yazdığı defterler arasından çıkan tezkere-i Osmaniyesi'nde (nüfuz cüzdanı) doğum tarihinin 1270 olduğu görülmektedir.² Fakat buna rağmen oğlu Emrullah Nutku ve torunu Özdemir Nutku, Süleyman Nutki'nin doğum tarihinin 1851 yılının Aralık ayı olduğunu yazmışlardır.³ Bu durumda Nutki'nin anılarını yaşlılığı döneminde yazdığı ve bu yüzden bazı olayların tarihlerini yanlış hatırlamış olabileceği (Basra'ya ilk tayinindeki görev yerine gidiş ve dönüş tarihleri örneğinde olduğu gibi) yahut da nüfus cüzdanına yanlış yazılmış olabileceği akla gelmektedir. Netice itibarıyla Nutki'nin doğum yılını kendisinin verdiği bilgiye ve resmi vesikaya göre 1854, ailesinin verdiği bilgiye göre ise 1851 yılının aralık ayı olarak değerlendirmek gerekecektir.

Nutki'nin babası Mehmet Seyfi (bazı kaynaklarda Seyfi Mehmet), binbaşı rütbesinde bahriye zabiti olarak emekli olmuştur. Bir arşiv vesikasında ona ilişkin “Kasımpaşa'da Zindanarkası maballesinde bahriye kolağalarından Mehmed Ağazâde” kaydına rastlanmaktadır.⁴ Mehmet Seyfi 1840 yılında Bahriye Mektebi'ne girmiştir. Mektepte kendi el yazısıyla yazdığı *Seyr-i Sefâin ve Heyet-i Babrî* adlı ders notlarını

¹ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, El Yazması Nüsha, c. II, s. 4, Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, (Demirbaş Nu: AA.730). Arap harfli bu el yazması eser Latin harfleriyle günümüz Türkçesine uyarlanarak yayınlanmıştır: Bkz. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Haz.: Nurcan Bal, (İstanbul: DZKK Yayınları, 2003).

² Deniz Müzesi Kütüphanesi, demirbaş numarası: 2538 (yeni numarası: AA 7289). Sûreti için bkz. EK-1.

³ *Süleyman Nutki Bey ve Eserleri Hakkında Biyografik Fiş*, (Oğlu Emrullah Nutku'dan Alınan Malumat), Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Kısmı, Bel.Mtf. 55001; Özdemir Nutku, dedesinin 1851 yılının aralık ayında doğduğunu yazmakla birlikte onun 1924 yılında 78 yaşında olduğu göz önüne alındığında asıl doğum tarihinin 1848 yılı olması gerektiği yorumunda da bulunmuştur. Bkz. Özdemir Nutku, “Süleyman Nutku Bey'in Türk Denizciliğine Katkıları”, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1995), s. 145, 150.

⁴ DTA, YKL.d. (Bahriye Nezareti Yoklama Kalemi Defteri), 3972/105. Mehmet Seyfi'nin 1826 yılında doğduğu ve 1901 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. Osman Yıldız, *Ali Rıza Seyfi (Seyfioglu) Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE., Kayseri 2002), s. 8.

içeren defterini daha sonra Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'ne bağışlamıştır.⁵ 1875 yılında İzmir liman reisliği, 1890'lı yıllarda Gemlik Tersanesi memurluğu görevlerinde bulunmuştur.⁶ Hediye Hanım'la evli olan⁷ Mehmet Seyfi Bey'in; Süleyman Nutki, Ömer Sıdkı,⁸ Ali Rıza,⁹ İsmail Hakkı¹⁰ adlarında dört oğlu ve Salime Servet¹¹ ile Naime Nimet adında iki kızı¹² olmak üzere altı çocuğu olmuştur. Erkek çocuklarının hepsi kendisi gibi bahriye zabiti olmuştur.¹³

⁵ *Müze ve Kütüphane İdaresinde Mevcut Âsâr-ı Nefise ve Kütüb-i Mütenevvia Fibristi*, (Hazırlayanlar: Miralay Hikmet - Binbaşı Süleyman Nutki), Bahriye Matbaası, İstanbul 1315, s. 2; *Deniz Müzesi Komutanlığı El Yazmaları Kataloğu*, (İstanbul: DZKK.lığı Yayınları, 2020), s. 200-201.

⁶ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), 28, 113. Mehmet Seyfi Bey'in babası Hasan ise Rize'nin İkizdere ilçesinden Kulelioğulları lakabıyla anılmakta olup askerliğini bahriye kur'a neferi olarak yapmıştır. Bkz. Aydın Eken, *Ord. Prof. Ata Nutku: Türk Gemi İnşaatı Endüstrisi ve Mühendislik Eğitiminin Önderi*, (İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, 2013), s. 5.

⁷ Özdemir Nutku, agm., s. 145.

⁸ Ömer Sıdkı 1862 yılında Kasımpaşa'da doğdu. 19 Temmuz 1883'te Bahriye Mektebi'nden mezun oldu. Donanma gemilerinde, başta seyir zâbitliği olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu. 1890-1897 yılları arasında Kasımpaşa Bahriye Askerî Rüşdiye Mektebi'nde Lisan-ı Osmanî muallimliği yaptı. 8 Ağustos 1912'de son rütbesi olan binbaşılığa terfi etti. 1909 yılında Bahriye Matbaası'na müdür vekili olarak atandı. Bir yıl sonra asaleten ataması yapıldı. 29 Ocak 1914'te emekli oldu. Bkz. *DTA*, Zabitan Künye Defteri 1/51; *DTA*, YKL.d. 3942/157. *Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*, 1. *Kitab Sarf* (İstanbul: Asır Matbaası, 1316) 79 sayfa ve *Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*, 2. *Kitab Nabiv* (İstanbul: Kasbar Matbaası, 1311), 67 sayfa adlı eserlerinin yanı sıra birkaç eserinin daha bulunduğu anlaşılmaktadır. Bkz. M. Seyfeddin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. 2, (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1973), s. 844.

⁹ Mehmet Seyfi'nin diğer oğlu Ali Rıza Seyfi (Seyfioğlu) 1879 yılında doğmuştur. 1898 yılında Bahriye Mektebi'nden mezun olan Ali Rıza, 1909 yılında yüzbaşı rütbesinden emekli olmuştur. Daha sonra Seyfioğlu soyadını alan Ali Rıza'nın denizcilğe dair çok sayıda telif ve tercüme suretinde çalışmaları bulunmaktadır. Ali Rıza Seyfioğlu, 29 Nisan 1900'de mülazım-ı evvel (üstegmen), 27 Ağustos 1907'de ise yüzbaşı rütbesine terfi etti. 1958'de vefat etti. Bkz. *DTA*, YKL.d. 3975/71; Fahri Çoker, *Bahriye Mektebimiz*, (Ankara: Deniz Kuvvetleri Basımevi, 1973), s. 50. Ali Rıza Seyfioğlu'nun hayatı ve eserlerine dair yapılmış bir çalışma için ayrıca bkz. Osman Yıldız, "Ali Rıza Seyfioğlu", *TÜBAR-XII*, (2002-Güz), s. 89-109 ve aynı yazarın doktora tezi, s. 8-13.

¹⁰ İsmail Hakkı'nın (d. 1861-ö. 1896) bahriyede yüzbaşı iken bir gemide yanarak öldüğü bilgisi mevcuttur. Bkz. Osman Yıldız, agt., s. 10. İ. Hakkı'nın oğlu Abdullah Sami, babası için "Gençliğini bahriye hizmetinde geçirmiştir" ifadesini kullanmaktadır. A. Sami de Kasımpaşa Bahriye Askerî Rüşdiyesi'nden mezun bir bahriyeli kâtip olup Birinci Dünya Harbi'nde kara kuvvetleri emrine verilmiştir. Bu sırada cephe hastalanarak vefat etmiştir Askerî künyesi şöyledir: 1880 yılında Kasımpaşa'da doğdu. Büyük pederi Mehmet Seyfi'nin Gemlik Tersanesi'nde bulunduğu sırada nüfusa kaydedildiğinden doğum yeri Gemlik olarak kayıtlara geçti. Kasımpaşa Bahriye Askerî Rüşdiyesi'nde dört yıl eğitim gördü. Sonra aynı okulun iki yıl eğitim süresi olan Menşe-i Küttâb sınıfında okudu. Buradan askerî kâtip olarak mezun oldu. 13 Haziran 1898 tarihinde zırhlı *Muin-i Zafer* korvetine tayin edildi. Ardından Terzihane'de bir buçuk yıl vazife yaptı. Sonra Çanakkale'de bulunan *Hamidiye* zırhlısına, oradan da *Azizye* zırhlısına tayin edildi. 1904 yılında Preveze'de bulunan *Barika-i Zafer* gambotu kâtipliğine atandı. 1907 yılının ağustos ayında korvet kâtipi rütbesine (yüzbaşı) terfi etti. 1908 yılının mayıs ayında adı geçen gambotla İstanbul'a geldi. Tersane-i Âmire'de Filikacı Mağazası'nda görev yaptı. 1910 yılının Nisan ayında Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Dairesi II. Şubesi'ne, 7 Eylül 1910'da ise *Zubaf* korveti kâtipliğine atandı. 28 Ekim 1911'de Kala-i Sultaniye Kömür Ambarı Memurluğu kâtipliğine görevlendirildi. 7 Aralık 1913'te Bahriye Nezareti I. Daire'ye, 25 Nisan 1914'te Bahriye Nezareti III. Daire V. Telsiz Telgraf Şubesi'ne atandı. I. Dünya Harbi sırasında fırkateyn kâtipi rütbesinde (yarbay) olduğu sırada 30 Mart 1915'te bahriyeden nizamiyeye yani kara kuvvetleri kadrosuna nakledildi. 24 Aralık 1916'da Osmanlı Hilâl-i Ahmer hastanesinde koleradan vefat etti. Kasımpaşa'da bulunan ailesine ve validesine eytam maaşı bağlandı. Bkz. *DTA*. BH.SAİD. 18950/6. Lef 1. 16 Ocak 1911 tarihli Ümera ve Zabitan-ı Bahriyeye Mahsus Terceme-i Hal Varakası; *DTA*. BH.SAİD. 18950/6. Lef 2-3. 25 Temmuz 1331 tarihli vesika; *DTA*. YLK.d. Zâbitân Künye Defteri, 3963/179; *DTA*. YKL.d. 3975/101; *DTA*. YKL.d. 3970/336.

¹¹ Salime Servet Seyfi'nin Bir Hâtıra-i Pejmürde (İstanbul: Sancakçıyan Matbaası, 1329) adlı bir eseri mevcuttur. Aynı zamanda çeşitli gazete ve dergilerde yazılar kaleme almıştır. Hayat hikâyesine ve yazı hayatına ilişkin bkz. Betül Çoşkun, "Savaşlar Çağında Yetişmiş Bir Kadın Yazar: Salime Servet Seyfi", *Turkish Studies*, c. 7/2, (Bahar 2012), 261-278. Tercüman-ı Hakikat gazetesinde de yazılar kaleme aldığı görülmektedir. Adı geçen gazetenin 3 Mayıs 130 tarihli nüshasından nakledilen "Ertuğrul Faciasını Okuyunuz", başlıklı yazısı için bkz. *Deniz*, 24 Mayıs 1328, s. 2.

¹² Osman Yıldız, agt., s. 8. M. Seyfi'nin kızlarından biri bir istihkâm binbaşısı ile evliydi. Bkz. *DTA*, BN. 649/26046. Süleyman Nutki'den Bahriye Nezareti'ne, 10 Ağustos 1899.

¹³ Mehmet Seyfi Bey'in altı çocuğundan doğan diğer aile fertlerine ve ailenin seçercesine ilişkin bkz. Osman Yıldız, agt., s. 8-13; Aydın Eken, *age*, s. 5.

EĞİTİMİ

Nutki 6-7 yaşlarındayken babasının görev yaptığı harp gemilerinde vakit geçirmiş, ilk eğitimine mahalle mektebinde Kura'n-ı Kerim'i okumayı öğrenerek başlamıştır. Kasımpaşa Yeniçeşme'deki mektepte Fındık Hoca'dan hafızlık eğitimi almış ve 5-6 cüz ezberlemiştir. Bu sırada annesinin vefat etmesiyle yaşadığı hayatı “*bir an evvel asker olup evden uzaklaşmak istiyordum*” diye ifade eden Nutki, önce Galata Rüştüye (Ortaokul) Mektebi'ne kayıt yaptırdı (1866). Burada bir yıl eğitim gördü. Babasının *Musul* vapuru süvariliğine tayin edilerek Adalar Denizi'ne görevlendirilmesi üzerine Heybeliada'da yatılı eğitim veren Bahriye Mektebi'ne geçmenin yolunu aradı. 13 Haziran 1867'de Bahriye Mektebi'nin idadi (lise) sınıfında eğitime başladı. Okulun idadi kısmında eğitim süresi dört yıl olup burada gösterilen derslerin imtihanlarında başarılı olanlar yine dört yıl eğitim süresi olan aynı mektebin harbiye sınıfına geçiş yapıyordu. Nutki, 14 Ocak 1871'de Bahriye Mektebi'nin harbiye sınıfına geçiş yaptı.¹⁴

Bahriye Mektebi öğrencileri teorik eğitimin yanı sıra son iki yılı mektep gemilerinde uygulamalı eğitim yaparak geçirmekteydi. Nutki'nin de aralarında bulunduğu üçüncü sınıf öğrencileri 1873 yılının ocak ayında ahşap *Hüdavendigâr* mektep gemisiyle denize açıldılar. İstanbul'dan kalkan gemi Lâpseki-Çanakkale-Selanik-Galos-Arnavutluk güzergâhındaki sahillerde seyir yaptı. Kış mevsimi Girit'in Suda limanında geçirilmiş ve bu sırada manevralar icra edilmiştir. Bahar mevsiminde Bingazi, Trablusgarp ve Tunus sahillere seyir yapan gemi 1874 yılının bahar mevsiminde İstanbul'a dönmüştür.¹⁵ 1874 yılının Ekim ayında Bahriye Mektebi'nin son sınıf öğrencileri bu sefer mektep gemisi olarak tahsisli *Mubbir-i Sürur* firkateyniyle İstanbul'dan Port Said-Kızıldeniz-Aden ve Umman Körfezi yoluyla Basra'ya kadar süren bir deniz yolculuğuna çıkarıldılar. 1875 yılının yaz mevsiminde İstanbul'a dönülmüş olup seyir sırasında gemide bulunan Nutki, sonraki yıllarda yazdığı anılarında bu seyahatlere dair ayrıntılı bilgiler vermiştir.¹⁶ İstanbul'a dönen ve yapılan imtihanlarda başarı gösteren son sınıf talebeleri, güverte mülazım-ı evvel (üsteğmen) rütbesiyle 19 Eylül 1875'te mezun olmuşlardır. Nutki, mezun olan 33 öğrenci arasında sınıf beşincisi olarak Bahriye Mektebi'ndeki eğitimini tamamlamıştır.¹⁷

MESLEK HAYATI VE ASKERİ KARIYERİ

Nutki'nin askerî kariyerinin, donanma gemilerinde yaptığı vazifeler ile Kasımpaşa'daki Bahriye Nezâreti'nde (karargâhta) yaptığı görevleri olmak üzere iki alt başlık altında incelenmesi onun meslek hayatının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

¹⁴ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Yazma Nüsha, c. II, s. 2-16; *DTA*, YKLD.d. (Bahriye Nezâreti Yoklama Kalemi Defteri), 3972/105; *DTA*. BN. 171/3878. 7 Teşrin-i sâni 1306 (19 Kasım 1890) tarihli Şura-yı Bahriye ve Daire-i Bahriye'nin tezkeresi; Fahri Çoker, *age.*, s. 21.

¹⁵ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Yazma Nüsha, c. II, s. 18, 21. Geminin İstanbul'dan hareketinden itibaren uğradığı limanlar ile manevra ve faaliyetlerine dair malumat, geminin günümüze intikal eden seyir jurnalinden elde edilebilmektedir. Bkz. *DTA*, EHB.J.d. 353/1-48.

¹⁶ Bkz. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 12-21. Söz konusu seyir, Bahriye Mektebi son sınıf talebesi olarak gemide bulunan Yeniçeşmeli Hafız Faik Efendi tarafından da ayrıntılı olarak yazılmıştır. Bkz. Yeniçeşmeli Hafız Faik Efendi, *İstanbul'dan Bombay'a Bir Osmanlı Firkateyni'nin Keşif Seyahati*, Hazırlayan: A. Ergun Çınar, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014).

¹⁷ 1875 yılı Bahriye Mektebi mezunlarının tam listesi için bkz. Fahri Çoker, *age.*, s. 21.

Donanma-yı Hümâyûndaki Görevleri

Nutki'nin donanmadaki ilk vazife yaptığı gemi, Dolmabahçe Sarayı önlerinde demirli bulunan zırhlı *Azîziye* firkateyni oldu. Kısa bir süre sonra oradan zırhlı *Mesudiye* firkateynine gönderildi. 93 *Harbi* olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Karadeniz'e çıkan filonun kumandan gemisi *Mesudiye*'de işaret memuru olarak görev yaptı. Sonra Sohum taraflarında bulunan *Azîziye* firkateynine seyir zabiti olarak atandı. Ancak firkateyn önce İstanbul'a oradan da Bar Limanı'na sevk edildi. Zırhlı *Orhaniye* firkateyni ve ahşap *Lübnan* korveti ile birlikte Draç, Şingin ve Bar sahillerinin ablukasında vazife yaptı. Karadağlıların Ülgün'e başlatmış oldukları saldırılar üzerine burada bulunan askerler ile istekli olan ahalinin tahliyesi gerçekleştirildi. Bu hizmetler karşılığında zırhlı *Azîziye*'de bulunan gemi mürettebatı nişanla taltif edilmiş, Nutki'ye de Beşinci Rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir. Dört buçuk ay süren Bar sahillerindeki görev esnasında gemideki Başçarkçı Albay Hasan Bey'den (İngiliz asıllı olup sonradan Müslüman olmuştur) İngilizce dersleri alan Nutki, bu konuda gayret gösterdiğini yazmaktadır.¹⁸ Nitekim daha sonra İngilizce'den bazı eserleri tercüme ettiği göz önüne alındığında gayretinin semeresini gördüğü anlaşılmaktadır. Bahriye Mektebi'nde İngilizce'nin zorunlu ders olarak okutulduğu göz önüne alındığında mektepte aldığı temel İngilizce eğitimini Hasan Bey'den aldığı derslerle ikmal ettiği yorumu da yapılabilir.

Nutki'nin seyir zabiti olarak görev yaptığı ve yaklaşık 500 nefer ile 30 zabitin bulunduğu *Azîziye*, 1879 yılı başında Girit'in Suda limanına geldi. Bir buçuk yıl burada kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Nutki kısa süre Haliç'te demirli bulunan *Mubbir-i Sürur* firkateyninde seyir zabiti olarak çalıştı. Sonra yaklaşık bir buçuk yıl görev yapacağı Bahriye Divan-ı Harp Dairesi'ne aza tayin edildi. Bu sırada yüzbaşı rütbesine terfi etti. 1880 yılı sonlarında *Osmaniye* firkateynine seyir zabiti oldu. 1882 senesi haziran ayında Tersâne-i Âmir'e'de tamiri tamamlanan *Akeka* gambotuna süvari olarak atandı. Gemiye Basra'daki filoya götürmek üzere görevlendirildi ve bu işi 110 günde başarıyla tamamladı. Bu görev Nutki'ye verilmeden evvel İstanbul'da gambotu Basra'ya götürmek üzere Bahriye Nezareti birkaç kaptana teklifte bulunmuş fakat onlar gidilecek güzergâhın zorluğu sebebiyle mazeret beyan ederek kabul etmemişlerdi. Aynı konu Nutki'ye teklif edildiğinde hemen kabul ettiğini anılarında zikretmektedir.¹⁹

Basra'ya vardığı sırada (20 Ağustos 1882) sol kolağası rütbesine terfi eden Nutki, süvari olarak bulunduğu *Akeka* gambotuyla bir süre Kurna, Katif ve Katar sahillerinde karakol görevi ifa etti. Basra'da 38 ay kaldı. Görevinin son aylarında Bağdat-Basra arasında Osmanlı hükûmeti tarafından işletilmekte olan nehir vapurlarının müdür muavinliği görevinde bulundu. Sağlıkının bozulduğunu gerekçe göstererek İstanbul'a tayin istedi. İstanbul'a geldiğinde Haliç'te bulunan *Mubbir-i Sürur* torpido talim gemisine ikinci kaptan tayin edildi. 50 gün bu görevde bulunduktan sonra İskenderiye-İstanbul arasındaki limanlarda yük ve yolcu taşımacılığı yapan İdare-i Mahsusa'nın *Hasan Paşa* vapuruna ikinci süvari olarak atandı ve 13 Aralık 1886'ya kadar bu vapurda görev yaptı. Sağlık sorunları sebebiyle tayin istemesi üzerine 19 Aralık 1886'da Girit'te bulunan mektep gemisi *Mehmet Selim* firkateynine birinci muallim olarak atandı. Ardından sırasıyla hepsi birer ahşap gemi olan *Mubbir-i Sürur*, *Hüdavendigâr* ve son olarak da Heybeliada'da Bahriye Mektebi önünde bulunan *Nüvid-i Fütub* adlı mektep gemilerinde görevlendirildi. Nutki, mektep gemilerinde

¹⁸ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 23-29, 33-38, 41.

¹⁹ Böyle bir sorumluluğu aldığı için takdir mahiyetinde Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın huzuruna çıkarılan Nutki için nâzır, "Bu zâbiti iyi tanırım. İktidarı herkesçe kabul edilmiştir. İnşallah mükâfatını görür" sözlerini sarf etmiştir. Bkz. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 63.

görev yaptığı yıllarda birçok genç bahriyelinin yetişmesinde gayret gösterdiği gibi deniz harp eğitimine dair tecrübe kazandı. 1889 yılında Bahriye Nezareti Fen Komisyonu'na birinci aza tayin edildi. 1902 yılında komisyonun başkanlığına getirildi.²⁰ Uzun yıllar İstanbul'dan uzakta gemilerde görev yaptıktan sonra Nutki'nin Fen Komisyonu'na tayin edilmesi onun gerek telif ve gerekse tercüme eserler vermesine daha fazla imkân sağlayacaktı.

Bahriye Nezareti Fen Komisyonu ile Müze ve Kütüphane İdaresi'ndeki Görevleri

Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa tarafından teşkil edilen ve riyaseti de kendi uhdesinde bulunan Fen Komisyonu, denizcilik reformu başlığı altındaki girişimler kapsamında Bahriye Nezareti bünyesinde faaliyete geçirilen komisyonlardan biri olup 26 Aralık 1883'te teşkil edilmişti. Komisyon, tersanede ve imalathanelerde üretilen ürünlerin kalitesini denetlemek, denizcilikte ilerlemiş ülkelerdeki gelişmeleri takip etmek, yeni teknolojiyi transfer etmek ve bu maksatla yabancı kitap ve risaleler ile aylık yayınlanmakta olan sanayi ve mühendislik gazeteleri takip etmek gibi misyona sahipti. Komisyonu'nun ilk teşkilinde İnşaiye Miralayı Mehmed Bey başkan olarak tayin edilmiş ve maiyetine 12 bahriyeli verilmişti.²¹ Komisyona atanan subaylar başta İngilizce olmak üzere en az bir yabancı dili iyi bilenler arasından seçilmişlerdi. Bahriye ile ilgili teknik konulardaki eserlerin tercüme ve neşriyle meşgul olan komisyonda Bahriye Matbaası'nda yayımlanacak eserler de incelenirdi. Fen Komisyonu, denizcilğe dair Avrupa'da yayınlanan ve önemli görülen çalışmaların tercümesinin yanı sıra *Ceride-i Bahriye* ve *Mecmua-i Fünun-ı Bahriye* adlı mecmuaları da yayınlıyordu. Bunlardan ilki 15 günde bir, ikincisi ise ayda bir olmak üzere yayınlanmak üzere ilk sayıları 26 Haziran 1889 tarihinde çıktı. Bazen kesintiye uğrasa da 1914 yılına kadar devam etti. Fen Komisyonu azası olarak Nutki'nin her iki süreli yayının düzenli olarak çıkmasında katkısı oldu. İlk sayılarından itibaren muhtelif sayılarında telif ve tercüme yazıları yayınlandı. Fen Komisyon üyeleriyle birlikte Nutki'ye de buradaki hizmetlerinden dolayı Sanayi-i Nefise Madalyası verildi.²² 21 Kasım 1890'da sağ kolağası rütbesine terfi eden Nutki'nin Fen Komisyonu'ndaki görevi 1904 yılına kadar sürdü.²³

Nutki, yukarıda açıklanan görevleri ifa ettiği dönemde, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 21. yıldönümünde (31 Ağustos 1897) açılan Bahriye Müze ve Kütüphanesi İdaresi'ne Miralay Hikmet Bey²⁴ müdür, o sırada kıdemli yüzbaşı rütbesinde bulunan Nutki de müdür muavini olarak tayin edildi.²⁵ Nutki, müze açılması için doğrudan Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'ya bir mektup

²⁰ DTA, YKLD.d. 3972/105; DTA, BN. 171/3878. 7 Teşrin-i sani 1306 (19 Kasım 1890) tarihli Şura-yı Bahriye ve Daire-i Bahriye'nin tezkeresi; *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 42-43, 49-55.63, 72-73, 83, 90-91, 94-96, 100-102, 105-109.

²¹ DTA, ŞUB.d. 89/2. 26 Aralık 1883.

²² *Ceride-i Bahriye*, sayı 80, 9 Haziran 1308, s. 58. Sanayi-i Nefise Madalyası; güzel sanatlar, yayıncılık, maarif gibi alanlarda başarıları görülenlere taltif amacıyla verilmekteydi. Bu madalyanın, 1893 yılından itibaren İftihar Madalyası'nın yerine ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s. 290.

²³ DTA, YKLD.d. 3972/105; DTA, BN. 171/3878. 7 Teşrin-i sani 1306 (19 Kasım 1890) tarihli Şura-yı Bahriye tezkeresi. Nutki'nin başkanı olduğu Fen Komisyonunun 1904 yılındaki kadrosu için bkz. *Bahriye Salnâmesi*, (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, Sene 1322), s. 33.

²⁴ Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin kuruluş sürecine ve Mehmet Hikmet Bey'in hayat hikâyesine ilişkin bkz. Mehmet Korkmaz, "Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 43, (2020), s. 109-154.

²⁵ Bahriye Müze ve Kütüphanesi açıldığında Müdür Hikmet Bey ve Süleyman Nutki Bey'in de aralarında bulunduğu idareci kadroda yer alan şahısları gösteren fotoğraf için bkz. EK-2.

gönderdiğini ve teklifinin uygun görüldüğünü beyan etmektedir.²⁶ Müze bünyesinde oluşturulan kütüphanenin koleksiyonlarının geliştirilmesine yönelik yapılan kitap bağışları sırasında Nutki de kütüphaneye onlarca kitap hediye etmiştir.²⁷ Nutki'nin yazdıkları göz önüne alındığında müzenin teşkiline ilişkin teklifin kendisi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bir vefa göstergesi olarak günümüzde Deniz Müzesi'nde bulunan konferans salonuna Süleyman Nutki'nin adı verilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde 22,5 yıl Bahriye Nazırı olarak koltuğunu muhafaza etmiş olan Hasan Hüsnü Paşa'nın 1903 yılında vefatından sonra yeni nâzır Celâl Bey'in Fen Komisyonu'nu lağvetmesiyle *Ceride-i Bahriye* ve *Mecmua-i Fünun-ı Bahriye* de kapanmıştır. Bu süreçte Nutki, İstanbul'dan uzaklaştırılarak Preveze Komodorluğuna tayin edilmiştir. 2 Temmuz 1898'de binbaşı rütbesine terfi etmiş olup 1904 yılının ağustos ayında Preveze Komodorluğundaki görevine başlamış ve dört yıl sonra 1908 yılının ağustos ayında İstanbul'a dönebilmiştir.²⁸ Preveze'de iken bahriyeli zabıtlere verdiği emirle Preveze maliye muhasebecisini zorla komodorluk emrindeki *Boyana* vapuruna getirterek hapsedtiği iddiasıyla hakkında tahkikat açılmıştır. İddiaya göre Nutki, bayram maaşı olarak verilen parayı tahsil için iki adet hususi senedi (biri 17 bin, diğeri 3 bin kuruş) muhasebeciye zorla imzalatmak istemişti. Bu yüzden kendisi ve olaya adı karışan bahriyeliler hakkında Divan-ı Harp'te muhakeme edildiler.²⁹ Muhakeme neticesinde Nutki de dâhil olmak üzere haklarında tahkikat yapılan zâbitler beraat etmiştir.³⁰

İstanbul'a döndükten sonra Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa tarafından *Ceride-i Bahriye*'yi tekrar çıkarma vazifesiyle birlikte Bahriye Matbaası'nın idaresi Nutki'ye verildi.³¹ Nutki, 27 Ağustos 1907'de kaymakam (yarbay) rütbesine terfi etti.³² Bahriye Matbaası'ndaki görevine devam ederken 1909 yılının ocak ayında İstanbul'dan Basra Komodorluğuna *Peleng-i Derya* torpidogöçerinin önce Beyrut'a ve oradaki *Marmaris* gambotunu da beraberine alarak Basra'ya hareketi kararlaştırıldı. Bu gambot daha evvel Basra'ya götürülmek üzere yola çıkarılmış, fakat Beyrut'a vardığında geminin seyre uygun olmadığı gerekçesiyle mürettebat gemiyi yola devam ettirmemişti. Meselenin halli için Bahriye Nezareti'nde değerlendirme yapılırken Nutki, daha evvel Basra'da bulunduğunu ve

²⁶ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 121. Nutki sonraki yıllarda kaleme aldığı "Bahriye Müze ve Kütüphanesi" (*Donanma Mecmuası*, Sene 4, Sayı 31-7, Eylül 1328, s. 348-349) makalesinde Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin kuruluş safhasına ve faaliyetlerine detaylı yer vermiştir.

²⁷ Nutki tarafından kütüphaneye hediye edilen kitaplardan isimleri tespit edilebilenler şunlardır: *Heyet-i Babri ve Seyr-i Sefâin*, (1868), İngilizce; *İnharaf Teyini İçin Alet*, (1288); *Fünun ve Ameliyat-ı Mellahiyeye Dair Mecmua* (1313), İngilizce; *Tensikat Lâyihası*, (Türkçe, el yazması); Woods Paşa, *Torpedo*, (1873), İngilizce; *Torpedo Sandalları Talimatı*; Yusuf İlyas, *Muharrir Mâi Babri*, (1304); Davidson, *Resm-i Makine*, (1870), İngilizce; *Usul-i Cedide Üzere Yapılan Sefâin Tonaları*, (1304); Binbaşı Nutki, *Babriye Harp Oyunu*, (1314), Thomas Kisi(?), *Coğrafya-yı Kadîm*, (1836), İngilizce; *Tabur Talimi Nizamnâmesi*, Ahmed Cemil, *Kanunnâme-i Cihadiyye*, (1260); Nutki, *Denizde Men'i Müsademe Nizamnâmesi*, (1315); Nutki, *Muhârebât-ı Bahriye-i Osmâniye, İtalya Taribi, İngiltere Bahriye Salnâmesi*, (1882); *Advantage Marya*, (1874), Rusça; Clark, *Abvâl-i Hava Mücebbezi*, (1886), İngilizce; *Rasadhâne-i Amire Kuyûdâtı*, (1304); *Kitâb-ı Mukaddes*. Bkz. *Müze ve Kütüphane İdaresinde Mevcud Asâr-ı Nefise ve Kitâb-ı Mütenevvia Fibrîstî*, s. 2-3, 5, 7, 9, 12-13, 14-15, 20, 23-24, 27, 32, 40, 43.

²⁸ BOA, Y.MTV. 309/141; DTA, YKLD.d. 3972/105. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 112, 139; *İkdam*, 20 Temmuz 1898, s. 1.

²⁹ BOA, BEO. 2795/209592; DTA, BN. 361/13064. Maliye Komisyonu'ndan Bahriye Nezareti'ne, 20 Şubat 1905; DTA, BN. 361/13064. 2 Temmuz 1905 tarihli iddianame; DTA, BN. 361/13064. Bahriye Muhakemat Dairesi'nin 22 Temmuz 1905 tarihli yazısı. Nutki, bu olayı anılarında ayrıntılı olarak da anlatmaktadır. Bkz. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 130-132.

³⁰ BOA, DH.MKT. 948/91; DTA, BN. 361/13064. Bahr-i Sefid Umum Filo Kumandanlığından Bahriye Nezareti'ne, 5 Haziran 1905.

³¹ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 141.

³² DTA, YKLD.d. (Bahriye Nezareti Yoklama Kalemi Defteri), 3972/105.

tecrübesi olduğunu beyan ederek gambotu Basra'ya götürmeye gönüllü olduğunu açıkladı. Bu yönüyle göreve talip olarak sorumluluk üstlenen bir karaktere sahip olduğu da görülen Nutki, Basra Komodorluğu görevi de uhdesine verilerek 1909 yılının temmuz ayı sonlarında İstanbul'dan *Pelengi Derya* torpidogeçeri ile Basra'ya hareket etti. *Marmaris* gambotunu da beraberine almak üzere önce Beyrut'a, sonra her iki gemiyle Port Said'e geçti. Gemiler seyir esnasında Yemen'e geldiklerinde orada baş gösteren isyanların bastırılması amacıyla Basra'ya gönderilmeleri tehir edildi ve beş ay süreyle Yemen sahillerinde görev yaptılar.³³ Bu sırada cereyan eden isyan olaylarına ve bilhassa elim hadiselerin yaşandığı ve Osmanlı ordusundan 1.500'e yakın can kaybının bulunduğu "*Cızan Vak'ası*"³⁴ dair Nutki'nin hazırlayıp Bahriye Nezareti'ne gönderdiği rapor önemine binaen Sadaret, Dâhiliye ve Harbiye Nezareti ile de paylaşılmış, üzerinde müzakerelerde bulunulmuştur.³⁵ Nutki, gemileri 1910 yılının Şubat ayında Basra'ya ulaştırmış olsa da bu sırada yaş haddinden emekliliğe sevk edildiğinin tebliğ edilmesi üzerine İstanbul'a dönmüş ve 14 Eylül 1910'da emekli olmuştur. Emekliliğe sevk edilmesinin yaş haddinden olduğu resmi olarak bildirilmişse de Nutki bu durumun o sıradaki Bahriye Nazırı Halil Paşa ile kurmay başkanının kendi aleyhinde olmasına bağlamaktadır.³⁶ Nutki gibi Bahriye Mektebi'nden mezun olan kardeşleri Ömer Sıdkı ve Ali Rıza Seyfi'nin de erken denilebilecek yaşta ve albay rütbesine terfi edemeden emekli edilmiş olmaları da dikkat çekmektedir.

EMEKLİLİĞİ DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Nutki emekli olduktan sonra çalışmaktan geri durmamış, bahriyedeki tecrübelerini kamuoyu ve meslektaşları ile paylaşmıştır. Aşağıda açıklanacak olan denizciliğe ilişkin bazı meslek örgütlerinin kuruluşuna öncülük yaptığı gibi uzun soluklu devam ettiremese de bazı süreli yayınlar çıkarmıştır.

Osmanlı Seyrüsefain İdaresi Dersaadet Kaptan ve Makinistler ve Müntesibîn-i Bahriye Cemiyeti Başkanlığı

21 Aralık 1911'de teşkil edilen Osmanlı Seyrüsefain İdaresi Dersaadet Kaptan ve Makinistler ve Müntesibîn-i Bahriye Cemiyeti³⁷ Nutki'yi cemiyete başkan seçmiştir. Nutki bu cemiyetin bir yayını olarak –aşağıda detaylı olarak açıklanacağı üzere- önce *Deniz*, bunun kapanmasıyla *Umman* adlı bir gazete çıkarmıştır. Bu görevdeyken 1912 yılında uygulanmaya başlanan Osmanlı Seyrüsefain İdaresi Kaptan ve Makinistleri ile idare memurlarının maaşlarından devlet tarafından kesinti yapılması devlet ile adı geçen cemiyeti karşı karşıya getirmiştir. Nutki, cemiyetin reisi sıfatıyla 7 Şubat 1912'de hükûmete gönderdiği telgraflarda bunun kabul edilemeyeceğini, zaten maddi olarak zor durumda bulunan bu memurların sıkıntı çekeceklerini beyan etmiştir.³⁸ Bu sırada bazı gazetelerde cemiyetin gerekirse grev kararı alacağına ilişkin haberler çıkmıştır. Osmanlı hükûmeti böyle bir durumda Seyrüsefain İdaresi'nin resmi bir idare olması

³³ DTA, ŞUB. 2749/45. DTA, MKT. 7578/215; Mehmet Korkmaz, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, (İ.Ü. SBE. Basılmamış Doktora Tezi, 2018), s. 101.

³⁴ Cızan Vak'asında yaşanan elim hadiselerle dair ayrıntılı bilgi için bkz. Cabir Duysak, *Osmanlı Belgelerine Göre Asir Bölgesinde Seyyid İdrisî İsyanı ve Sonuçları (1908-1918)*, (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005), s. 128-133.

³⁵ BOA, DH.MUİ. 1/42. Dâhiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne, 14 Teşrin-i evvel 1325 [27 Ekim 1909].

³⁶ DTA, YKLD.d. 3972/105; *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 147- 149.

³⁷ Süleyman Nutki, *Bahriye-i Ticariye Salmâmesi*, (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1329), s. 4, 6; DTA, BN. 561/22015. Bahriye Nezareti'nin 8 Şubat 1912 tarihli yazısı. Cemiyetin nizamnamesi için ayrıca bkz. aynı eser, s. 6-11.

³⁸ Bkz. DTA, BN. 114/2705. Süleyman Nutki'den Harbiye Nezareti'ne ve Sadaret'e gönderilen 25 Kanun-ı sâni 1327 tarihli telgraflar.

hasebiyle buna teşebbüs edenlerin Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderileceklerini tebliğ etmiştir. Nitekim Nutki, Divan-ı Harb-i Örfî'ye celp edilmiş, yapılan sorgulamada konuya dair sadece mağduriyete dikkat çektiği ve greve ilişkin bir talebi olmadığına yönelik beyanda bulununca tahliye edilmiştir.³⁹ Nutki'nin cemiyet başkanı olarak gösterdiği tepkinin Sadaret, Harbiye ve Bahriye nezaretleri arasında bir etki oluşturduğu, hatta hükûmet tarafından cemiyetin hukuki yönden araştırılmasına kadar gidildiği ve bu yönde yazışmalar cereyan ettiği görülmektedir. Cemiyetin gemicilere iş bulma ve dayanışma maksatlı olduğu ve kamu yararına faydalı işler yaptığı hususu vesikalara yansımıştır.⁴⁰ Mesleki bir örgütlenmenin verdiği tepkinin hükûmet nezdinde etkisi görülmüştür.

Nutki, emekliliği döneminde tecrübe ve malumatından istifade edilmek üzere Bahriye Nezareti tarafından teşekkül edilen bazı komisyonlara da davet edilmiştir. 1914 yılında kapitülasyonların denizciliğe ve limanlara ilişkin yönlerini müzakere etmek üzere oluşturulan komisyona çağrılmış ve altı gün süreyle burada vazife yapmıştır.⁴¹ 1918 yılında Bahriye Nezareti bünyesinde deniz meteoroloji teşkilatının (İhbârât-ı Rihahiyye) yeniden tesisi gündeme geldiğinde Nutki, bu merkeze müdür olarak atanmış ve yaklaşık bir buçuk yıl burada görev yapmıştır.⁴²

Seyr-i Sefain Kılavuz ve Römorkör İdaresi Müdürlüğü

Nutki'nin emekliliği döneminde yaptığı önemli hizmetlerden biri de Mütareke'den sonra Seyrüsefain Umum Müdürlüğü bünyesinde İstanbul Kılavuz ve Römorkör İdaresi'nin kurulmasına öncülük etmesi olmuştur.⁴³ Aslında böyle bir idarenin kurulmasına ilişkin çalışmalara 1892 yılında teşebbüs edilerek bir komisyon kurulmuş ve talimatname hazırlanmışsa da icra safhasına geçirilememiştir. Nutki bu komisyondaki azalardan biriydi. O dönemde hükûmet nezdinde gerekli ilgiyi uyandırmayan Kılavuzluk Teşkilatı 1914 yılında Nutki'nin teşebbüsüyle tekrar gündeme getirildi.⁴⁴

Nutki, Kılavuzluk Teşkilatı'nın kurulmasına dair Sadaret'e gönderdiği telgrafında memleketin iktisadi ve inzibati hayatına faydalı olacağı görülen bu teşkilatın önemi üzerinde durmuştur. Bazı şirketlerin bunun için devlete yüklü miktarda para ödemek şartıyla imtiyaz talebinde bulduklarını hatırlatmıştır. Nitekim hükûmetin 1914 yılının mart ayında Liman Dairesi'nde bir komisyon teşkil etmesiyle çalışmalar başlanmış ve Avrupa'da buna ilişkin yürürlükte olan kurallar incelenerek bir nizamname hazırlanmıştır.⁴⁵ Fakat muhtemelen Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla çalışmalar devam ettirilememiştir. Savaş sona erdikten sonra İstanbul işgale uğrasa da işin peşini bırakmayan Nutki, teşkilatın kurulmasına ilişkin ısrarını sürdürmüştür. Sadaret'e gönderdiği 19 Mart 1919 tarihli telgrafında İstanbul Kılavuz ve Römorkör İdaresi'nin

³⁹ DTA, BN. 114/2705. Bahriye Nezareti'nden Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi Müdüriyeti'ne, 29 Şubat 1912 (11 Şubat 1912); DTA, BN. 114/2705. Harbiye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne, 16 Şubat 1327 (29 Şubat 1912); DTA, BN. 114/2705. Harbiye Nezareti'nden Bahriye Nezareti'ne, 18 Şubat 1327 (2 Mart 1912).

⁴⁰ BOA, DH.İD. 132/9. Lef 1-5.

⁴¹ DTA, BN. 369/13372. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi Beşinci Şubesine mahsus müsvedde evrak, 28 Eylül 1914.

⁴² Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları, (2003), s. 150.

⁴³ Türkiye'de modern kılavuzluk teşkilatının kuruluşu ve gelişmesine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Koraltürk, *Türkiye'de Kılavuz Kaptanlığın Tarihi/History of Turkish Pilotage*, Çeviri: Nilüfer Oral, (İstanbul: Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Yayınları, 2004), s. 30-114; aynı yazar, *Süleyman Nutki, Kılavuz Kaptanlık ve Siyah Kitap*, (İstanbul: Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Yayınları, 2009), s. 6-9.

⁴⁴ Murat Koraltürk, *Süleyman Nutki, Kılavuz Kaptanlık ve Siyah Kitap*, s. 7.

⁴⁵ DTA, BN. 574/22702. Süleyman Nutki'den Sadaret'e, 18 Mart 1919 tarihli telgraf; BOA, BEO. 4560/341978. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne, 22 Mart 1919.

teşkilinin meşru bir hak olduğunu, işgal kuvvetlerinin bir müdahalesinin söz konusu olamayacağını Hariciye Nezareti tarafından teyit edildiğini bildirmiştir. İdarenin bulunmayışının hükûmetin haysiyetine zarar vereceğine ve hazinenin zararına olacağına dikkat çekmiştir. Diğer taraftan idare teşkil edildiği takdirde umumi harp dolayısıyla işsiz kalan birçok emekli bahriyeli ile sivil kaptanlara yeni bir iş kapısı açılacağına vurgu yapmıştır. Kılavuz ve römorkör işlerinin yabancıların elinde kalmasının memleketin aleyhine olacağını değerlendirmiş ve teşkilatın bir an evvel kurulmasını talep etmiştir. Teşkilatın henüz uygulamaya geçirilememiş olmasının hazinenin zararına sebep olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Nutki'nin ısrarı netice vermiş ve hükûmet teklifi kabul etmiştir. Deniz meteorolojisindeki görevinden istifa eden Nutki, İstanbul Kılavuz ve Römorkör İdaresi'ne müdür olarak atanmıştır.⁴⁷ Kendisine yardımcı olmak üzere muvazzaf iki bahriyeli yüzbaşı ile bir mülazım tayin edilmiştir.⁴⁸ Nutki'nin torunu Özdemir Nutku, haklı olarak bir yazısında, Türk kılavuzluk örgütünün kurulmasıyla yabancıların elinde bulunan kılavuzluk saltanatına son verildiğini ifade etmektedir.⁴⁹ Nutki'nin buradaki görevinin ne kadar sürdüğü tespit edilememekle birlikte onun 9 Ekim 1923 tarihli bir dilekçesinden artık Kılavuzluk Teşkilatı görevinde bulunmadığı ve maddi olarak zor günler geçirdiği anlaşılmaktadır. Zira verdiği bir dilekçesinde yaşadığı maddi sıkıntılar sebebiyle kurucusu olduğu idare hasılatından uygun görülecek miktarda nakdi yardım istemiştir. Nutki'nin talebi incelenmiş ve onun bu teşkilatı kurmak ve idame ettirmekle devlete faydalı bir hizmette bulunduğu, milli bir müessese meydana getirerek memlekete önemli bir gelir kaynağı kazandırdığı mütalaa edilmiştir. Bu yüzden tespit edilecek uygun miktarda nakdi mükâfatın kendisine verilerek taltif edilmesinin yerinde olacağı kararı alınmıştır.⁵⁰ Diğer taraftan Nutki'nin bu talebi göz önüne alındığında onun hayatını maddi zorluklarla geçirdiği, emekli olduktan sonra da dâhil olmak üzere kiralık evlerde oturduğu, evin geçimini sağlamakta zorlandığı görülmektedir. Yaşına göre geç bir tarihte evlenen Nutki'nin çocuklarının çoğunun bu sırada eğitim safhasında oldukları da anlaşılmaktadır. Nutki, çektiği maddi sıkıntıları hatıralarında ayrıntılı olarak okuyuculara aktarmakta, İstanbul Bahriye Kumandanlığı ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile bu konuda yaptığı yazışmalara yer vermektedir.⁵¹

Yayıncılık Faaliyeti: *Umman ve Deniz Gazetelerinin Neşri*

Emekli olmadan iki yıl evvel II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havası içinde yaşanan yayın patlaması sırasında Nutki, *Umman* adlı bir mecmua çıkarmıştır.⁵² 12 Kanun-ı evvel 1324/1 Zilhicce 1326 [25 Aralık 1908] tarihinde *Umman*'ın ilk sayısını yayınlamıştır. Fakat altı sayı yayımlandıktan sonra gazete kapanmıştır. Gazetede Rıza Şakir başyazar olarak künyede yer almıştır. Ali Rıza Seyfi,

⁴⁶ Aynı vesika; *DTA*, BN. 574/22702. Sadaret'ten Bahriye Nezareti'ne, 23 Mart 1919.

⁴⁷ *DTA*, BN. 574/22702. Bahriye Nezareti Birinci Daire Altıncı Şubesinin "Kılavuzluk İdaresinin Teşkili Hakkında" başlıklı 26 Mart 1919 tarihli yazısı; *DTA*. BDR. 46/1214. Bahriye Dairesi Riyaseti'nden Seyri Sefâin Müdüreyet-i Umumiyesi'ne, 9.10. 1923; *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 151.

⁴⁸ *DTA*, BN. 571/22580. Bahriye Nezareti İkinci Dairesinin 14 Mayıs 1919 tarihli mütalaa yazısı; *DTA*, BN. 571/22580. Bahriye Nezareti İkinci Daire Birinci Şube'nin 18 Mayıs 1919 tarihli yazısı. Nutki ile birlikte ataması yapılan bahriye zâbitlerinin künye bilgileri için bkz. *DTA*, YKL.d. Zâbitân Mevaki Münakale Defteri, 4073/419.

⁴⁹ Özdemir Nutku, agm., s. 145.

⁵⁰ *DTA*. BDR. 46/1214. Bahriye Dairesi Riyaseti'nden Seyr-i Sefâin Müdüriyet-i Umumiyesi'ne, 09.10. 1923.

⁵¹ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 150-178.

⁵² *BOA*, DH.MKT. 2674/5. 16 Teşrin-i sâni 1324 [29 Kasım 1908].

Ali Haydar Emir, Ali Fahri gibi bahriye kökenli yazarlarla birlikte Nutki'nin ve Rıza Şakir'in yazıları yer almıştır.⁵³

Nutki, yukarıda bahsi geçen *Umman* tecrübesinden iki yıl sonra ve artık emekli olduğu bir dönemde yine yayıncılık işine girmiş ve uzun süreli olmasa da önce *Umman*, ardında da *Deniz* adlı süreli yayınları çıkarmıştır. Muvazzaf subayken Bahriye Nezareti'nin süreli yayınları olan *Ceride-i Bahriye* ile *Mecmua-i Fünûn-ı Bahriye*'nin yayınlanmasında kazandığı tecrübeleri emekli olduktan sonra bu yayınları çıkarmasında etkili olmuştur. *Umman* haftanın üç günü neşredilmek üzere çıkmıştır. 25 Teşrin-i sâni 1326 / 6 Zilhicce 1328'de [9 Aralık 1910] tarihinde ilk sayısı çıkan gazetede kardeşi Ali Rıza Seyfi başyazar olarak yer almıştır. Fakat bu süreli yayın çok kısa ömürlü olmuş ve ilk sayısının çıkmasıyla sınırlı kalmıştır.⁵⁴ Nutki, *Umman* adıyla farklı zamanlarda çıkardığı her iki süreli yayının ilk sayfasında logonun altında “Vukuât-ı zamandır eyleyen insanları ikaz / Sükûn-ı dâiminde şevki gelmez bahr-i ummânın” beytini kullanmıştır.

Nutki'nin yayıncılık macerası Osmanlı Seyrüsefain İdaresi Dersaadet Kaptan ve Makinistler ve Müntesibîn-i Bahriye Cemiyeti Başkanı olduktan sonra da devam etmiş ve cemiyetin yayın organı olarak bu sefer haftalık *Deniz* adlı bir mecmua çıkarmıştır. Mecmuanın ilk sayısı 19 Kanun-ı sani 1327'de [1 Şubat 1912] yayınlanmış olup 35. sayıya kadar devam etmiştir. Mecmuada donanma, denizcilik, deniz ticareti gibi konulara dair haber ve yazılar yer almıştır. Bu mecmuada Nutki, bazen ismiyle bazen de isimsiz olarak yazılar kaleme almıştır.⁵⁵

VEFATI

Emekli olduktan sonra Osmanlı Seyrüsefain İdaresi Dersaadet Kaptan ve Makinistler ve Müntesibîn-i Bahriye Cemiyeti'nin ve daha sonra kendisinin öncülüğünde kurulan İstanbul Kılavuz ve Römorkör İdaresi'nin başkanlığı görevlerinde bulunan ve yine bu süreçte Bahriye Nezareti'nin çeşitli komisyonlarına davet edilerek tecrübe ve önerilerinden istifade edilen Nutki, neredeyse son nefesine kadar aktif olarak çalışmıştır. Bu dönemlerde iki ayrı ikametgâhta kiracı olarak yaşadığı tespit edilmektedir. İlki Koşuyolu Caddesi Emin Bey sokağındaki 4 numaralı hane, ikincisi de Haydarpaşa'da İbrahimağa semtindeki bir hanedir.⁵⁶

Maruz kaldığı bazı hastalıklar ve bilhassa gözünde oluşan katarakt sebebiyle vefatından önceki aylarda evinde yatarak günlerini geçiren ve yine bu sırada boş durmayıp anılarını bizzat

⁵³ Nutki'nin *Umman*'da kaleme yazılar şunlardır: “Tarihten Mühim Bir Fıkra”, (sayı 1, 12 Kanun-ı evvel 1324, s. 3); “Bahriye İhtiyatları”, (sayı 1, 12 Kanun-ı evvel 1324, s. 4), (sayı 3, 17 Kanun-ı evvel 1324, s. 4), (sayı 4, 19 Kanun-ı evvel 1324, s. 4), (sayı 5, 28 Kanun-ı evvel 1324, s. 5), (sayı 6, 31 Kanun-ı evvel 1324, s. 4); “Tarih-i Ticaret-i Bahriye”, (sayı 2, 14 Kanun-ı evvel 1324, s. 4), (sayı 4, 19 Kanun-ı evvel 1324, s. 4); “İsmail Hakkı Bey'e Açık Mektub”, (sayı 6, 31 Kanun-ı evvel 1324, s. 4).

⁵⁴ *Umman*'ın bu sayısına Hakkı Tarık Us Kütüphanesi ile Milli Kütüphane'nin süreli yayınlar koleksiyonundan ulaşmak mümkündür. Haber ve yazılarda isim yer almamakla birlikte s. 13'te yer alan “*Ertuğrul Seferi Yabut Fâili Meçbul Kalmış Bir Cinayet Ertuğrul Fırkateyni Kumandanı Osman Paşa*” adlı yazının Nutki tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Çünkü daha sonra *Ertuğrul Faciası* adlı eserinde bu başlıklı yazısından da bahsetmektedir.

⁵⁵ 15 günde bir yayınlanan *Deniz* adlı mecmuada deniz ticaretinin yanı sıra deniz harp tarihi, tahlisiye, dalgıçlık gibi denizcilik farklı konularında yazı ve haberler mevcuttur. Yazılarda genelde isim mevcut olmamakla birlikte çoğunu Süleyman Nutki'nin kaleme aldığı tahmin edilmektedir. Mesela Basra ile ilgili iki yazıda isim mevcut olmasa da yazarın daha evvel oradaki tecrübelerinden bahsetmesi yazının Nutki'ye ait olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bkz. “*Basra'da İdare-i Nehriye Fabrikası*”, (sayı 27, 5 Temmuz 1328, s. 2), “*Basra Bahriyesi*”, (sayı 28, 26 Temmuz 1328, s.3). Süleyman Nutki'nin doğrudan imzası bulunan aynı mecmuada yer alan iki yazı için bkz. “*Bahriye Müverrihi Muâsırımız Safvet Beyefendi'ye*”, (sayı 30, 9 Ağustos 1328, s. 4), “*Liman Dairesinin Nazar-ı Dikkatine*”, (sayı 33, 30 Ağustos 1328, s. 4).

⁵⁶ *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 159, 167.

yazan, bazen de oğullarına anlatarak onlara yazdıran Nutki, 15 Ekim 1924 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Ölümü üzerine Marmara Üss-i Bahri Kumandanlığı tarafından Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan ilanda “*kudema-yı ümera-yı bahriyeden olup ilmî ve edebî çalışmalarıyla da bilinen Süleyman Nutki Bey'in bahriye mesleğine senelerce verdiği güzide hizmetlerinin bahriye için ıftihar vesilesi olduğu*” ifadesi kullanılmıştır. Vefatından büyük üzüntü duyulduğu ve son ihtiram vazifesini ifa etmek için bahriye zâbitlerinin 17 Ekim 1924 Cuma günü saat on buçukta Haydarpaşa vapur iskelesinde cenaze merasimine iştirak etmeleri hususu ilanda rica edilmiştir.⁵⁷ Nutki'nin cenazesi 17 Ekim'de Karacaahmet Mezarlığı'ndaki ebedi istirahatgâhına defnedildi.

Süleyman Nutki Bey'in; Emrullah (d.1902-ö.1980),⁵⁸ Seyfullah (d.1903),⁵⁹ Atullah (d. 1904-ö. 1994),⁶⁰ İbrahim Sadullah (d.1908) ve Hayrullah (d.1906-ö.1935) isimlerinde beş erkek evladı bulunmaktadır.⁶¹

YAZARLIK HAYATI: KİTAP VE MAKALELERİ

Süleyman Nutki'nin telif ve çeviri olarak üzerinde çalıştığı eserler incelendiğinde onun geç dönem Osmanlı deniz harp tarihi ile deniz ticareti konularına odaklandığı, yine denizcilikle ilgili olmak üzere iki lügat hazırladığı görülmektedir. Kitapları basım tarihine göre aşağıda ele alındıktan sonra çeşitli dergilerde yazdığı makalelerinden ulaşılabilenlerin künye bilgileri paylaşılacaktır.

Kurna ve Fed'am Çavuş

Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1304. 49 sayfa. Basra'nın Kurna kasabasında ilkel deniz vasıtalarıyla nehirde yolculuk yapan Fed'am isimli bir çavuşun eşkiya tarafından katledilmesinin konu edildiği edebiyat kategorisinde hikâye türü bir eserdir.⁶²

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 17 Teşrinievvel 1924, s. 5. “Marmara Üss-i Bahri Kumandanlığı'ndan” başlıklı ilan.

⁵⁸ Emrullah Nutku, 14 Ocak 1914'te Bahriye Mektebi'ne öğrenci olarak girdi. Bahriye Nezareti tarafından 1918 yılının ilk aylarında tahsil için Almanya'ya gönderildi. Aynı yılın sonlarında İstanbul'a döndü ve zırhlı gemilerde görevlendirildi. Milli Mücadele esnasında 1 Ekim 1921'de Anadolu'ya geçti. Preveze gambotu seyir zabıtlığı vazifesinde bulundu. 1925 yılında yüzbaşı rütbesine terfi etti. Diğer taraftan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduğundan bahriyede askerî hâkim sınıfına geçti. 1934 yılında emekliye ayrıldı. Bkz. *DTA*, YKL.d. Zâbitân Künye Defteri, 3949/155-156. Kadıköylü Mehmed Emrullah bin Süleyman Nutki'nin askerî safahatına dair künyesi. Emrullah Nutku, IX. Dönem Erzurum, X. Dönem ise Trabzon milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Deniz tarihine ve siyasi konulara ilişkin kaleme aldığı eserleri mevcuttur.

⁵⁹ Askerî tabip olduğu ve albay rütbesine kadar yükseldiği anlaşılmaktadır. *Kı'a Tabipliği Notları* adlı bir eseri, Genelkurmay Başkanlığı tarafından (Ankara 1943, 27 s.) yayınlanmıştır.

⁶⁰ Atullah Nutku, 1918 yılında Bahriye Mektebi'ne girdi. 1925 yılında inşaiyye mühendisi olarak teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1937'de yüzbaşı, 1941'de binbaşı rütbelerine terfi etti. 1939 yılında gemi inşası hususunda ihtisas yapması amacıyla devlet tarafından İngiltere'ye gönderildi. 1941'de İstanbul'a döndüğünde İstanbul'da tersanede gemi inşasında görev yaptı. Bkz. *DTA*, YKL.d. Zâbitân Künye Defteri, 3966/118-119. Haydarpaşalı Atullah bin Nutki'nin askerlik safahatına ilişkin künye kaydı. Ata Nutku için ayrıca bkz. Gökhan Tok, “Türkiye'nin Gemi Yapan Adamı Ata Nutku”, *Bilim ve Teknik*, Mayıs 1997, s. 70-77.

⁶¹ Ailenin soyağacına ilişkin bkz. Osman Yıldız, *agt.*, s. 13; Aydın Eken, *age.*, s. 5.

⁶² Nutki anılarında eserin ortaya çıkış hikâyesini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bkz. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (2003), s. 83. Eser, Atatürk Kitaplığı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi ile Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu ile mevcuttur. Esere dair değinilmesi gereken hususlardan biri de Bahriye Kalyon kâtiplerinden Ahmed Şekib'in, *Kurna Yahut Fed'am Çavuş* adlı bir eseri neşretmek üzere Maarif Nezareti'ne müracaat ettiği görülmektedir. Bu müracaata 6 Mayıs 1303 tarihinde nezaretçe müspet cevap verilmiştir. Fakat Ahmed Şekib'in yayınlanmış böyle bir eseri mevcut değildir. Ancak Nutki'nin eseriyle aynı isimde olması dikkat çekmektedir. Ahmed Şekib'in müracaatına Maarif Nezareti'nce verilen 6 Mayıs 1303 tarihli cevaba ilişkin vesika Nutki'nin Deniz Müzesi Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu'nda bulunan hatıratı arasındaki müteferrik evrak içinde (envanter nu: AA.7290/demirbaş nu: 7029.7046) bulunmaktadır.

Mühendisin Refiki (Müellifi Henry Layard)

İngilizce'den Çeviren Bahriye Kolağası Süleyman Nutki, Matbaa-ı Ebuuzziya, Kostantiniyye 1303, 156 sayfa. Gemi kaptanları ile bahriyeli öğrencilerin denizciliğe dair bilgilerini artırmaya yönelik rehber mahiyetinde hazırlanmış bir eserdir. Eser, Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi'nde ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege bağışı kitaplar arasında mevcuttur.

Muhârebât-ı Bahriyye-i Osmâniyye

Bahriye Matbaası, İstanbul 1307, 132 sayfa. Eserin adı bazı nüshalarda “Musavver Muhârebât-ı Bahriyye-i Osmaniyye” olarak geçmektedir. Eser, bir giriş ve 10 bölümden oluşmaktadır. Şehzade Süleyman'ın Rumeli'ye geçişinden Rusların 1853 Sinop Baskını'na kadar olan dönemdeki önemli deniz savaşları, isimleri belirtilmemiş olmakla birlikte Türkçe ve İngilizce kaynaklardan derlenerek genel hatlarıyla okuyucuya sunulmaktadır. Fakat metin içerisinde verilen bilgilerin ve bilhassa rakamsal verilerin kaynak gösterilmeden yazılmış olması kitabın bir referans eser olma özelliğine gölge düşürmekle birlikte bunun dönemin yazım tekniğinin gereği olduğu da unutulmamalıdır. Eser, Türk deniz harp tarihi yazımı açısından incelendiğinde, çok kapsamlı olmasa ve akademik bir yazım tekniğiyle kaleme alınmamış da olsa konuya kronolojik bakış açısıyla yaklaşan, bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan biri olma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle Nutki, iddia edildiği gibi sadece sözlük ve hatırat türü eserler kaleme alan veya tercüme eserleri bulunan bir yazar kategorisinde olmayıp deniz harp tarihine dair telif eseri bulunan yazarlar arasında olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Nutki'nin bu eseri, sonraki yıllarda Latin harflerine aktarılarak yayınlanmıştır.⁶³

Bahriye Kur'a Neferi, Birinci Sene

Bahriye Matbaası, 1307, 44 sayfa; Bahriye Kur'a Neferi, İkinci Sene, Bahriye Matbaası, 1307, 106 sayfa; Bahriye Kur'a Neferi, Üçüncü Sene, Bahriye Matbaası, 1310, 59 sayfa; Bahriye Kur'a Neferi, Dördüncü Sene, Bahriye Matbaası, 1312, 55 sayfa; Bahriye Kur'a Neferi, Beşinci Sene, Bahriye Matbaası, 1313, 53 sayfa. Eser bahriyeli bir neferin gözünden talimler, gemide yaşam ve deniz seyahatlerine dair önemli detayları hikâye ederek okuyucuya sunmaktadır. Bu yönüyle edebî hikâye türü bir çalışmadır. Nutki'nin harp gemileriyle yaptığı seyirlerde edindiği tecrübesinin izlerini bu eserin kurgusuna ustaca yansıttığı görülür. Eser hazırlanırken kur'a neferinin beş yıl askerlik yapmasından yola çıkılarak elde edilmiş olan tecrübeler her yıla bir cilt olmak üzere beş ayrı cilt olarak basılmıştır. Nutki, eserin başında Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'ya hitaben yazdığı bir teşekkür yazısında, bu eserin bahriye askerlerine okutturulmasının faydalı olacağı mütalaasında bulunmuştur.

Ceride-i Bahriyye'de yer alan bir ilanda eserden herkesin istifade edebileceği ve adeta bilimsel bir roman tarzında yazıldığı, okuyucuda merak uyandıracağı, zihni yormayacağı ve bahriye askerleri için de bir okuma kitabı olabileceği beyan edilmiştir. Kitabın satışından elde edilecek gelirin Bahriye Matbaası'na bağışlanacağı açıklanmıştır.⁶⁴ Eser sonraki yıllarda beş cildi bir arada olarak Latin harfleriyle yayınlanmıştır.⁶⁵ Bu yayında eserin orijinal baskısında giriş kısmında yer alan Nutki'nin

⁶³ Bkz. Süleyman Nutki, *Osmanlı Deniz Savaşları (Muhârebât-ı Bahriyye-i Osmâniyye)*, Yayına Hazırlayanlar: İskender Pala ve diğerleri, 2. Baskı, (İstanbul: Deniz Kuvvetleri Yayınları, 1993).

⁶⁴ *Ceride-i Bahriyye*, sayı 140, 27 Eylül 1310, s. 128.

⁶⁵ Bkz. Süleyman Nutku, *Bahriye Kur'a Neferi*, Yayına Hazırlayan: Emrullah Nutku, 3. Baskı, (Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 2005), 154 sayfa.

Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'ya hitaben kaleme aldığı teşekkür yazısı ile esere ilişkin bazı bahriyeli zabıtların mütalaalarını yansıtan giriş yazılarının konulmadığı görülmektedir.

Aden Körfezi Rehberi, Mütercimi

Süleyman Nutki, Bahriye Matbaası, 1310, 276 sayfa. Kızıldeniz'in güneyindeki en stratejik mevkiilerden olan Babülmendeb Boğazı'ndan Basra Körfezi'ne giriş mevkiinde bulunan Hürmüz Boğazı'na kadar olan Arap Yarımadası sahillerine ilişkin malumat içeren rehber mahiyetinde bir eserdir. Bahriye Fen Komisyonu'nun İngilizce'den Türkçe'ye çevrilecek eserler projesi kapsamında İngilizce'den tercüme edilmiştir. Nutki söz konusu çalışmayı tercüme ederken Muhib-i Sürur fırkateyni ve Akka gambotuyla ayrı zamanlarda İstanbul'dan Basra'ya yaptığı seyir esnasındaki tecrübelerini esere yansıtmıştır. Bu haliyle eserin birebir aynen tercüme olmadığı, mütercim tarafından bazı bilgiler ilave edildiği görülmektedir.

Denizde Men'i Müsademe

Yazarı: Thomas Gray, mütercimi: Süleyman Nutki, Bahriye Matbaası, 1314, 128 sayfa. Uluslararası Denizde Çatışmayı Önleme Nizamnamesi'nin şerhi olan bu eser, İngilizce'den tercüme edilmiştir. Kitap olarak basılmadan evvel Ceride-i Bahriye'nin muhtelif sayılarında aynı başlıkla tefrika edildiği de anlaşılmaktadır.

Müze ve Kütüphane İdaresinde Mevcud Âsâr-ı Nefise ve Kitab-ı Mütenevvia Fihristi (Hazırlayanlar: Süleyman Nutki - Miralay Hikmet)

56 sayfa, 39 cm. Süleyman Nutki'nin Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi Müdürü Albay Mehmet Hikmet Bey ile birlikte hazırladığı bu katalogun basım yılı dış kapakta 1317, iç kapakta ise 1315 olarak yazılmıştır. Bahriye Matbaası'nda basılmış olup Bahriye Müzesi ve Kütüphanesi'nin hazırlanan ilk katalogu olma özelliğine sahiptir. Eserin basılı nüshası sadece Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bahriye Müzesi'nin bu ilk katalogundan sonra bilinen ikinci katalogu 1917 yılında basılmıştır.⁶⁶ Bu eser, Süleyman Nutki'nin hazırladığı eserler arasında şimdiye kadar gösterilmemiş veya görülmemiş olup ilk defa bu makalede konuya dikkat çekilmiştir.

Basra Körfezi Rehberi

Mütercimi: Süleyman Nutkî, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1317. Osmanlı Devleti'nde Basra Körfezi'ne dair hazırlanan ilk basılı eser olan bu çalışma, körfezin bütün sahilleri başta olmak üzere limanlar, adalar, deniz fenerleri ve sahil şehirlerinin fiziki özelliklerine dair bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu kitap aslında İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin periyodik olarak yayınladığı ve ilk baskısı 1864 senesinde yapılan *The Persian Gulf Pilot*⁶⁷ adlı eserin 1883 senesinde yapılan ikinci basımının tercümesidir. Fakat yapılan tercümenin asıl metnin aynısı olmadığı da görülmektedir. İngilizce nüshada bölgedeki devletlerin hâkimiyet alanlarıyla ilgili bilgiler İngiliz politikalarına uygun verilmişken, Nutki'nin yaptığı tercümede bu kısımlar değiştirilerek Osmanlı Devleti'nin bakış açısına göre okuyucuya sunulmuştur. Nutki kendi tecrübeleri neticesinde elde ettiği malumatı da

⁶⁶ *Bahriye Müzesi Kataloğu*, Hazırlayan: Ali Sami, (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1333/1917), 84 sayfa+40 resim. Eser, Atatürk Kitaplığı ve Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi koleksiyonlarında mevcuttur.

⁶⁷ *The Persian Gulf Pilot*, Compiled by C.G. Constable – A. W. Stiffe, Second Edition, Hydrographic Office, (London: 1883).

eserin ilgili bölümlerine dâhil etmiştir.⁶⁸ Bu çalışma, İngiliz Deniz Kuvvetlerinin periyodik yayınlarından olan *The Red Sea and Gulf of Aden Pilot* adlı eserin tercümesi olan Rehber-i Bahr-i Ahmer⁶⁹ ve Aden Körfezi Rehberi adlı eserlerle birlikte ele alındığında Süveyş'ten itibaren Basra'ya kadar yolculuk yapacak denizcilere Kızıldeniz, Aden körfezi, Umman Denizi ve Basra Körfezi olmak üzere Arap Yarımadası sahillerine dair malumat vermesi açısından önem arz etmektedir.

Istılâhât-ı Bahriye

Matbaa-i Bahriyye, 1321, 100 sayfa. Çeşitli gemi türleri ile bunların aksamının levhalar (çizimler) üzerinden tanıtıldığı bir eserdir. Kullanılan denizcilik terimlerinin açıklamaları mevcut olmayıp sadece çizimler üzerindeki yerlerinin işaret edildiği ve ilgili yerlere numaralandırıldığı görülmektedir. Bu eserde verilen çizimler ve bilgiler daha evvel Mecmua-i Fünûn-ı Bahriye'nin farklı sayılarında yayınlanmıştır. Istılâhât-ı Bahriye adıyla 1309 (1892) yılında (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye) o sırada İstanbul Liman Reisi olan William Thompson tarafından yayınlanan bir çalışma daha bulunmakta olup bu eserde Türkçe, İngilizce, Fransızca karşılıklarıyla denizcilik terimleri verilmiştir. Süleyman Nutki'nin eseriyle karıştırılmaması gereken bu çalışmanın Türk sularında seyreden yabancılara, kendi dillerinde bulunan terimlerin Türkçe karşılıklarını vermek üzere düzenlenmiş rehber olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰

Ertuğrul Firkateyni Faciası (Vesâik-i Resmiye ve Hususiyeye Müstenittir)

Muharriri: Süleyman Nutki, sahibi ve nâşiri: İbrahim Edhem, Matbaa-i Bahriyye, 1327, 133 sayfa+ sayfa sonunda 10 fotoğraf. Bu konuya dair yapılmış ilk kitap çalışması olup aynı zamanda hâlen de en önemli kaynak olma niteliğini taşımaktadır. Çalışmanın ana gövdesini Ertuğrul firkateyninin Japonya seyahatine ilişkin daha evvel Ceride-i Bahriye'de yayınlanmış yazılar oluşturmaktadır. Geminin kumandanı Osman Paşa'nın yolculuk esnasında gönderdiği telgraf ve mektupların tefrika hâlinde Ceride-i Bahriye'de yayınlandığı göz önüne alındığında bu çalışmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Firkateyn seyir esnasındayken oradan gönderilen haberler ve mektupları tefrika hâlinde Ceride-i Bahriye'de yayınlayan Nutki, II. Meşrutiyet döneminde konuyu bir kitap hâline getirirken bunları kitabına almakla birlikte aynı zamanda yaşanan faciayı ve sonrasındaki gelişmeleri kendi yorumuyla okuyucuya aktarmıştır. Facianın yaşandığı yıllarda sansür sebebiyle İstanbul'daki matbuatta konuya dair olumsuz bir değerlendirmenin yayınlanması mevzu bahis olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda Nutki'nin sonradan konuya dair eleştirel bir yaklaşımla bu konuda kitap yazması ayrıca kayda değerdir. II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük havası içinde basımı gerçekleştirilen eserde Nutki, daha evvelki eserlerinde pek görülmeyecek bir şekilde giriş kısmında, bu facianın yaşanmasına sebep olarak Sultan II. Abdülhamid'i ve dönemin Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'yı göstermiştir. Yaşanan faciayı, II.

⁶⁸ Basra Körfezi Rehberi adlı eserle ilgili yapılan bir değerlendirme için bkz. Zekeriya Kurşun, *Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar*, (Ankara: TTK Yayınları, 2004), s. 4. Benzer bir diğer değerlendirme için bkz. Burcu Kurt, *Ortadoğu'da Bir İstikrarsızlık Unsuru: Şattü'l-Arap Sorunu*, (Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 2.

⁶⁹ *Rehber-i Bahr-i Ahmer*, Mütercim ve Nâşirleri: Bahriye Yüzbaşı Cemal – Bahriye Mülâzımı Tefvik, (İstanbul: İstapan Matbaası, 1307). Eserin mütercimleri Kızıldeniz ile ilgili kendi şahsi izlenimlerini ve Süveyş Kanalı Nizamnamesini de esere ilave etmişlerdir.

⁷⁰ Thompson'un eserinin tıpkıbasımı 1995 yılında Deniztemiz Derneği tarafından gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin değerlendirme için bkz. Mustafa Pultar, "Kültür Gemimizin Grandisindeki Subay", *Yelken Dünyası*, sayı 239, (Mart 2004), s. 82. Hem Thompson'un hem de Nutki'nin yayına hazırladığı iki eserle ilgili bir değerlendirme için ayrıca bkz. aynı yazar, "İlk Türkçe Denizcilik Sözlükleri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı 34, (2005-2006), s. 302-303.

Abdülhamid döneminin en kara tablolarından ve en ürpertici cinayetlerinden biri olarak nitelendiren Nutki, beş yüz civarında iyi yetişmiş denizci subayın hayatının çürük bir tekne içinde kasıtlı olarak bir tehlike girdabına atıldığı yorumunda bulunmuştur. Eserlerinde II. Abdülhamid dönemi bahriye ve donanma politikasına pek değinmeyen Nutki, Ertuğrul'un İstanbul'dan hareket edeceği günlerdeki genel durumu özetlemek için kurduğu bir cümlede, o sırada bahriye zabitelerinin bütün hayatlarını Haliç'e esir olarak geçirdiklerinden söz etmiştir.⁷¹ Nutki, bu eserin yayımından evvel çıkarmış olduğu Umman adlı süreli yayının ilk sayısında (9 Aralık 1910) kendisinin kaleme aldığı ve Ertuğrul fırkateyni kumandanı Osman Paşa'nın hayatını anlattığı bir yazısında faciayı "Fâilî mektûm kalmış bir cinayet" olarak tanımlamıştır.

Konuya ilişkin en fazla kaynak gösterilen eser olan bu özgün çalışma, Nutki'nin deniz harp tarihi ve Türk denizcilik tarihi alanında önemli yazarlar arasında yer aldığı en önemli göstergelerinden biridir. Bu kitap sonraki yıllarda Latin harfleriyle dili sadeleştirilerek de basılmıştır.⁷² Eserin Arap harfli baskısı, Atatürk Kitaplığı'nda ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda mevcuttur.

Bahriyye-i Ticariyye Salnâmesi

Matbaa-i Bahriyye, 1329, 131 sayfa. Nutki, bu çalışmayı Dersaadet Kaptanlar ve Makinistler ve Müntesibîn-i Bahriye Cemiyeti reisi olduğu dönemde yapmıştır. Osmanlı Kaptan ve Makinistler Cemiyeti'nin salnâmesi olan bu eser, Osmanlı Devleti'nde deniz ticaretine ilişkin ilk ve tek salnâme olma özelliğine sahiptir. Eserde cemiyetin nizamnamesi de mevcuttur. Bu salnâmenin transkripsiyonu ile değerlendirmesi yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁷³

Kâmûs-ı Bahrî

Matbaa-i Bahriyye, 1333, 425 sayfa. Denizcilik, gemicilik ve deniz teknolojisi terimlerine ilişkin alanında hazırlanmış ilk ve en önemli sözlüklerden biridir. Bu eserin sonraki yıllarda Latin harfleriyle basımı da gerçekleştirilmiştir.⁷⁴ Bu yayını gerçekleştiren Prof. Dr. Mustafa Pultar, aynı zamanda Nutki'yi tanımlamak amacıyla kullandığı "Kültür Gemimizin Grandisindeki Subay" başlıklı makalesinde Kamus-ı Bahrî için "Nutki, bu sözlüğünden başka bir şey yayımlamamış olsaydı bile, deniz kültürümüzün en önemli katkılarından birini yapmış sayılırdı" ifadesini kullanmıştır.⁷⁵ Kamûs-ı Bahrî, deniz harp tarihi, deniz ticareti veya özetle söylemek gerekirse denizcilik tarihi çalışanların hâlen yegâne başvuru kaynağı arasında yer almaktadır.

⁷¹ Süleyman Nutki, *Ertuğrul Fırkateyni Faciası*, (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1327), s. 7.

⁷² Bkz. Süleyman Nutki, *Resmî ve Özel Belgeler Işığında Resimli Ertuğrul Fırkateyni Faciası*, Osmanlıca'dan çeviren: Nevzat Çelik ve diğerleri, yayına hazırlayan: Yaşar Necdet Çelik-Süleyman Sezer, (İstanbul: Deniz İkmal Grup Komutanlığı Basımevi, DZKK. Yayınları, 2005), 113 sayfa.

⁷³ Bkz. Kasım Sözer, *1913 Tarihli Bahriyye-i Ticariyye Salnamesindeki Bilgiler Işığında Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Deniz Ticaret Yapısının Değerlendirilmesi*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 253 s.

⁷⁴ Bkz. Süleyman Nutki, *Kamûs-ı Bahrî Deniz Sözlüğü*, Hazırlayan: Mustafa Pultar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011), 367 sayfa.

⁷⁵ Mustafa Pultar, "Kültür Gemimizin Grandisindeki Subay", s. 82. Aynı yazar, bu makalesinden bir sene sonra kaleme aldığı diğer bir makalesinde ilk Türkçe denizcilik sözlüklerini ele almış ve bu kapsamda Nutki'nin hem İstılahat-ı Bahriye hem de Kamus-ı Bahrî adlı eserlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Bkz. Mustafa Pultar, "İlk Türkçe Deniz Sözlükleri", s. 299-306.

İstanbul Limanıyla Boğazlarda ve Marmara Havzasında Kılavuzluk ve Römorkör Teşkilatı Safahatına Ait Siyah Kitab

Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1336, 42 sayfa. Bu çalışma Türkiye'de modern bir kılavuzluk teşkilatının kurulması ve bunun önemine ilişkin olup, teşkilatın kurulması ve tarihçesi konusunda önemli bilgiler vermektedir. Söz konusu eser, Atatürk Kitaplığı'nda ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege bağışı kitaplar arasında mevcuttur. Eserin Latin harfleriyle yayını da gerçekleştirilmiştir.⁷⁶ Bu çalışma Nutki'nin hayattayken basımını gerçekleştirdiği son kitap olarak kayıtlara geçmiştir.

Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları

Hazırlayan: Nurcan Bal, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2003. Süleyman Nutki'nin kendisinin yazdığı yahut da çocuklarına yazdırdığı hatıraları on bir defter hâlinde olup bunlar torunu Yavuz Nutku tarafından 2001 yılında Deniz Müzesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Arap harfleriyle kaleme alınan hatırat 2003 yılında Latin harfleriyle sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Hatırat arasında Nutki'nin eşi Firûze Hanım'a ait iki defter ile Ertuğrul fırkateyni süvarisi Ali Bey'in Nutki'ye fırkateynin seyrine ilişkin gönderdiği bazı mektuplar da mevcut olup bunların yayınlanmadığı görülmektedir. Nutki'nin hatıraları geç dönem Osmanlı denizcilik tarihi açısından son derece önemli olup ailesi, eğitimi, donanmadaki görevleri, Bahriye Nezaretindeki yayıncılık faaliyetleri, Deniz Müzesi'nin kuruluşu, Bahriye Matbaası gibi çok farklı konularda birinci elden bilgi vermektedir.

Nutki'nin hatıratını ihtiva eden defterler Deniz Müzesi Kütüphanesi'ne bağışlanmadan önceki yıllarda özetlenerek ve dili sadeleştirilerek birkaç yayına konu olmuştur. Bunlardan ilki 1958 yılında (Ağustos-Eylül-Ekim) aylarında 64 sayı halinde Cumhuriyet gazetesinde Nutki'nin kardeşi Ali Rıza Seyfioğlu'nun izniyle Cemaleddin Saracoğlu tarafından bir yazı dizisi hâlinde yayınlanmıştır. 1973 yılında ise Emrullah Nutku ve Ata Nutku'nun izniyle Osman Öndeş tarafından sadeleştirilerek Hayat Tarih Mecmuası'nın Ağustos sayısından itibaren her ay "Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları" başlığı altında 1974 yılının Ocak sayısı da dâhil olmak üzere yayınlanmıştır.

Nutki'nin yukarıdaki eserlerinin haricinde kaleme aldığı yazı ve makaleleri Ceride-i Bahriye, Mecmua-i Fünûn-ı Bahriye, Donanma Mecmuası, Risale-i Mevkute-i Bahriye gibi dergilerde yayınlanmıştır. Ceride-i Bahriye'nin çeşitli kütüphanelerde (Hakkı Tarık Us, Atatürk Kitaplığı, Milli Kütüphane, Deniz Müzesi Kütüphanesi) farklı sayıları bulunmakla birlikte tam koleksiyonuna ulaşmak mümkün olmadığından Nutki'nin yazılarının tespiti de güç olmaktadır. Bu mecmuada şimdilik rastlanılan yazıları şunlardır:

- "Sefâin Pusulalarının Tashih ve Tanzimi", (sayı 399, 4 Kanun-ı evvel 1324, s. 112).

- "Ceride-i Bahriye Başmuharriri Süleyman Nutki Bey'in Bahriye İhtiyatlarını Teşkil Eden Sivil Gemiciler Hakkındaki Konferansı", (sayı 411, 12 Mart 1325, s. 211-212).

⁷⁶ Bkz. Süleyman Nutki, *Kılavuz Kaptanlık ve Siyah Kitab [İstanbul Limanıyla Boğazlarda ve Marmara Havzasında Kılavuzluk ve Römorkör Teşkilatı Safahatına Ait Siyah Kitab]*, Hazırlayan: Murat Koraltürk, (İstanbul: Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Yayını, 2009), 36 sayfa. Ayrıca yine aynı yazarın Nutki'nin bu eserine ilişkin bir değerlendirme yazısıyla birlikte çevirisini yaptığı bir diğer çalışması için bkz. Murat Koraltürk, "Süleyman Nutki ve Siyah Kitab", *Müteferrika*, sayı 31, (2007 Yaz), s. 131-163.

- “Basra’da Asayiş”, (sayı 414, 2 Nisan 1325, s. 229-230).

Nutki'nin Mecmua-i Fünûn-ı Bahriye’de yazdığı yazılar ise şunlardır:⁷⁷

- “Ertuğrul Talim Firkateyni” (sayı 1, Haziran 1305, s. 1-7),

- “Sevkiyât-ı Âsâkir-i Berriye” (sayı 1, Haziran 1305, s. 8-10); (sayı 2, Temmuz 1305, s. 42-45); (Teşrin-i evvel 1305, sayı 5, s. 162-164); (sayı 6, Teşrin-i sani, 1305, s. 202-205); (sayı 8, Kanun-ı sâni 1305, s. 281-285); (sayı 9, Şubat 1305, s. 319-324).

- “Sanayi-i Bahriyye”, (sayı 2, Temmuz 1305, s. 51-53); (Teşrin-i evvel 1305, sayı 5, s. 165-168); (sayı 6, Teşrin-i sani, 1305, s. 206-210); (Temmuz 1306, s. 163-170).

- “Bir Dakikadan Az Bir Zamanda Denizde Vakt-i Hakiki Mühlik Tayini”, (Kanun-ı evvel 1305, c. 1, sayı 7, s. 241-253).

- “Şems-i Daire Semt-i Evvel Üzerine Geldikte Alınan İrtifâ ile Tûl Tayin Etmek”, (Haziran 1306, s. 113-129).

- “Kömür Hamûlesi”, (Temmuz 1306, s. 146-154); (Ağustos 1306, s. 185-196).

- “Pusuluları Bit-tashih İnhiraftan Tecrid Etmek Usûlü”, (Eylül 1306, s. 225-232); (Teşrin-i evvel 1306, s. 265-270)

- “Tüccar Talim Sefâini ve Terakkiyât-ı Bahriyye Böyle Hâsil Olur”, (Teşrin-i sâni 1306, s. 305-318).

- “Sefâine Vaz’ Olunacak Pusuluların Tayin-i Mevkileri”, (Kanun-ı evvel 1306, s. 345-354).

- “Sahil Muhafazasına Mahsus Toplar”, (Kanun-ı sâni 1306, s. 385-388).

- “Âsâr-ı Kadimede İnşa Olunan Sefâin-i Cesîme”, ((Kanun-ı sâni 1306, s. 389-394).

- “Tetkikat-ı Tarihiyye”, (Mayıs 1307, s. 81-96); (Haziran 1307, s. 121-140).

- “Denizde Men’-i Müsademe”, (Ağustos 1307, s. 226-234); (Teşrin-i evvel 1307, s. 273-288); (Kanun-ı evvel 1307, s. 352-357).

- “Tüccar Sefâyin-i Mensûbinine Mahsus Malumât-ı Nâfia”, (Kanun-ı sâni 1309, s. 427-435); (Şubat 1309, s. 467-479); (Mart 1310, s. 41-45); (Nisan 1310, s. 4-45); (Mayıs 1310, s. 81-85); (Haziran 1310, s. 130-136); (Temmuz 1310, s. 161-166); (Ağustos 1310, s. 201-205); (Eylül 1310, s. 241-247); (Teşrin-i evvel 1310, s. 281-288); (Teşrin-i sâni 1310, s. 321-339); (Kanun-ı evvel 1310, s. 361-371).

- “Tulû’ ve Gurub-ı Âfitâb Rasadâtı İçin Tashihât”, (Temmuz 1310, s. 168-172).

- “Süfün-i Harbiyyede Baş Ateşinin Derece-i Ehemmiyeti”, (Kanun-ı sani 1310, s. 401-406).

⁷⁷ Bu mecmuanın tam koleksiyonuna ulaşmak mümkün olmadığından görülmeyen nüshalarında Nutki'nin yazıları olabileceği ihtimal dâhilindedir.

- “Kevâkib-i Sâbitenin Mevâzii”, (Ağustos 1312, s. 201-207); (Eylül 1312, s. 241-248).
- “Tulû’ ve Gurub Diyağramı”, (Ağustos 1312, s. 208-211)
- “Kevakib-i Sâbitenin Mevâzii”, Temmuz 1312, s. 161-165; Ağustos 1312, s. 201-207; Eylül 1312, s. 241-248.
- “Süfün-i Harbiyye-i Cedide'nin Sünûfu”, (Mart 1314, sene 10, cüz 1, s. 65-74, s. 77-80)
- “Bahrî Harp Oyunu (Oyunun Tarifâtı), (Mart 1314, s. 89-102)
- “Süfün-i Harbiyenin İdare-i Umumiyesi ve Zâbitânın Vezâif Cetvelleri, (sene 1317, s. 89-92, 105-108, 121-123); (Sene 1318, c. 19, s. 81-84).
- “İfade”, (Teşrin-i sâni 1324, 16. cüz, s. 1-2).

Donanma Mecmuası'nda yer alan yazıları ise şunlardır:⁷⁸

- “Girid ve Tefevvuk-ı Bahrî, (sayı 5, Temmuz 1326, s. 421-426).
- “Hakayık-ı Tarihiyye Mahsûl-i Hayal Değildir”, (sayı 15, Mayıs 1327, s. 1372-1376). Nutki bu yazısında, bizzat şahit olduğu 93 Harbi'nin deniz cephesine ilişkin gözlemlerine yer vermiştir.
- “İki Söz”, (sayı 18, Ağustos 1327, s. 1651-1660). Nutki bu yazısında Preveze Komodorluğu sırasında edindiği tecrübelerini paylaşmamıştır.
- “Arnavutluk'un Cenub Kapısı”, (sayı 20, Teşrin-i Evvel 1327, s. 1826-1831); (sayı 21, Teşrin-i sâni 1327, s. 1916-1922). Nutki'nin bu yazısı Preveze Komodorluğu sırasında edindiği tecrübelerini paylaştığı 18. sayıdaki yazısının devamı niteliğindedir.
- “Kanlı ve Şanlı Misaller: Beyrut Hadisesi Münasebetiyle”, (sayı 25, Mart 1328, s. 21-27).
- “Memâlik-i Osmaniye'nin Cenûb Kapısı ve Vahdet-i İslâm”, (sayı 28, Haziran 1328, s. 159-163). Yazıda, İngiltere'nin Basra Körfezi sahillerine de faaliyetlerine ve şeyhlerle münasebetlerine yer verilmiştir.
- “Bahriye Müze ve Kütüphanesi”, (sayı 31, Eylül 1328, s. 348-352).
- “Hamidiye Kruvazörü ve Alabama”, (sayı 16-40, Haziran 1329, s. 723-729).⁷⁹
- “Kuvve-i Bahriye Karşısında: Tarih-i Milliyemiz ve Biz”, (sayı 19-120/43-44, Eylül-Teşrin-i evvel 1329, s. 879-883);
- “Kuvve-i Bahriye- Ticaret-i Bahriyye”, (sayı 19-20/43-34, Eylül-Teşrin-i evvel 1329, s. 903-907).

⁷⁸ Nutki'nin Donanma Mecmuası'nda yer alan yazılarının künye bilgileri için bkz. Zehra Çakmaktepe, *Donanma Mecmuası, İnceleme, Tablîlî Fibrîst ve Seçme Metinler*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002), s. 172-173.

⁷⁹ Nutki'nin “Hamidiye Kruvazörü ve Alabama” başlıklı yazısı, aynı başlıkla *Deniz Kuvvetleri Dergisi*'nde (sayı 562, sene 1997, s. 52-56) Sebahattin Öksüz tarafından Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Risâle-i Mevkute-i Bahriye adlı mecmuada yer alan yazıları ise şunlardır:⁸⁰

- “93 Harbi Hatırası”, (c. 1, sayı 7, Mayıs 1331, s. 289-295)

- “Mesâha-i Bahriyye ve Harita-i Bahriyye İmâlinin Merâtib-i Terakkiyyâtı”, (c. 5, sayı 3, Kanun-ı sâni, 1335, s. 691-703).

Ordu ve Donanma adlı mecmuanın (13 Mart 1328) ve (13 Nisan 1328) tarihli ve 2., 3. sayılarında “Çanakkale’deki Osmanlı Muhâberât-ı Bahriyesinden (Girit Muhârebâtı Esnasında Sefâin-i Harbiye-Usûl-i Harb)” adlı makalesi de mevcuttur.

Nutki’nin yukarıda tespit edilebilen kitap, makale ve yazıları haricinde Rasadât-ı Bahriyye Dair Bir Ders-i Amelî ve Bağdat-İstanbul Seyahatnâmesi adlı iki çalışması daha olduğu oğlu Emrullah Nutku tarafından ifade edilmekteyse⁸¹ de bunlara erişmek mümkün olamamıştır. Nutki anılarında yazdığı üzere Basra’ya Akka gambotunu götürdüğü 1882 tarihinden itibaren oradaki üç yıllık görev süresindeki intibalarına ilişkin yazılarını 1888 yılında İstanbul’da *Tarik Gazetesi*’nin Şubat ile Ağustos ayları arasındaki muhtelif sayılarında “Hitta-i Irâkiyye ve Cezîretülarap Seyahati” başlığıyla yayınlamıştır.⁸² Nutki’ye ilişkin mevcut yayınlarda bu yazılarından bahsedilmediği göz önüne alındığında ileride yapılacak çalışmalarda onun farklı gazete ve mecmualarda yazılarının ortaya çıkması muhtemeldir.

Görüldüğü üzere Nutki’nin deniz tarihiyle ilgili farklı süreli yayınlarda yazdığı bilimsel ve teknik konulu makaleler hacimli birkaç kitap teşkil edecek derecededir. Nutki’nin yazılarında güncel ve siyasi konulara girmeyip daha ziyade deniz harp tarihçiliği ile denizciliğin teknik konularında kalem oynattığı dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Süleyman Nutki, görev yaptığı donanma gemilerinde başarılı bir bahriye güverte subayı, süvari ve denizci olduğu kadar gerek telif ve gerekse tercüme eserler ortaya koyan aydın bir fikir adamı ve kalemi elinden bırakmayan, yazmayı seven velut bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun deniz harp tarihi, deniz ticareti, deniz sanayi ve teknolojisi, deniz sözlükleri gibi kitap ve makale çalışmaları göz önüne alındığında son dönem Osmanlı bahriyesinde sıra dışı bir isim olduğu görülmektedir. Diğer taraftan sorumluluk ve inisiyatif alan, özgüven sahibi, cesur, yeri geldiğinde gözünü budaktan esirgemeyen bir mücadeleci, teşkilatçı, başarılı ve özverili işlere imza atan çok yönlü bir kültür adamı gibi vasıflara da sahip olduğu hayat hikâyesinden ortaya çıkmaktadır.

Nutki’nin yazdıkları incelendiğinde onun hikâye (*Kurna ve Fed’am Çavuş, Bahriye Kur’a Neferi*), gemicilere yol göstermek üzere hazırlanan rehber (Basra Körfezi ile Aden Körfezi rehberleri), deniz harp tarihi (*Muhârebât-ı Bahriyye-i Osmaniyye ve Ertuğrul Firkateyni Faciası*), sözlük (*İstulâhât-ı Bahriyye ve*

⁸⁰ Hüseyin Yıldırım, *Risâle-i Mevkute-i Bahriyye, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi Makaleler Listesi*, (Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1994), s. 29.

⁸¹ *Süleyman Nutki Bey ve Eserleri Hakkında Biyografik Fiş*, (Oğlu Emrullah Nutku’dan Alınan Malumat), Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Kısmı, Bel.Mtf. 55001.

⁸² Nutki anılarında, bu seyahate dair intibalarını 1885 senesi ortalarında *Zaman* ve *Vakit* gazetelerinde yayınladığını ifade etmekteyse de yaptığımız araştırmada bunların 1888 yılında *Tarik* gazetesinde basıldığı tespit edilmiştir.

Kamûs-ı Bahriye), katalog (Bahriye Müze ve Kütüphanesi Kataloğu), salnâme (Ticaret-i Bahriye Salnâmesi) gibi türlerde kitap çalışmaları olduğu tespit edilmektedir.

Kendi hayatına dair detaylı bilgi vermesinin yanında, geç dönem Osmanlı donanması ve bahriye teşkilatı ile 93 Harbi deniz cephesi hakkında kısmen de olsa birinci elden bilgi veren yayınlanmış olan hatıraları şüphesiz önem arz etmektedir. Hatıralarında olaylara kendi şahsi zaviyesinden bakmış, içinde yer aldığı olayları detaylı bir şekilde yazmış olmakla birlikte bazı konulara ise değinmemeyi tercih etmiştir. Mesela Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi sırasında Dolmabahçe Saray'ının önünde bulunan zırhlı gemilerde görevli olduğu ve olaya bizzat şahitlik ettiği hâlde bu konuyu anlatırken ketum davranmıştır. Yine onun 1867'de Bahriye Mektebi'ne girdiği ve 1910 yılında emekli olduğu göz önünde bulundurulduğunda II. Abdülhamid döneminin tamamına şahitlik etmesine rağmen, günümüze kadar süregelen bir tartışma konusu olan padişahın donanma politikasına dair kayda değer bir malumat vermemektedir. II. Meşrutiyet döneminde yazmış olduğu *Ertuğrul Fırkateyni Faciası* adlı eserinin bir iki satırında bu elim hadiseden dolayı padişahı ve dönemin bahriye nâzırını sorumlu tuttuğu ifadeleri mevcuttur. O sırada bahriye zabitlerinin de bütün hayatlarını Haliç'e esir olarak geçirdiğini beyan etmektedir. Bu metinler hariç tutulacak olursa II. Abdülhamid dönemi donanmasına dair Nutki'nin eserlerinde araştırmacıların dışı dokunur bir malumat bulamamaları hayal kırıklığı yaratmaktadır. Şüphesiz bu hâl yazarın bir tercihidir ve yazdığı eserlerin Türk denizcilik tarihinin aydınlanmasında önemli bir katkı sunduğu gerçeğine de gölge düşürmez.

Nutki'nin Osmanlı denizciliğine ilişkin yazdığı eserlerin tamamı eski harflerle basılmıştır. Bunların çoğunun sadece bazı kütüphanelerde bulunması, eserleriyle ilgili analitik bir çalışma bulunmaması, farklı yerlerde yayımlanan yazılarının bir araya getirilmemiş olması onun yazı hayatındaki yerinin yeterince takdir edilmesini zorlaştırmıştır. Bilhassa yazı ve makalelerinin şimdiye kadar derli toplu bir fihristinin/kataloğunun olmayışı deniz tarihimiz için önemli bir eksikliklerdir. Bu makalede söz konusu eksiklik büyük ölçüde giderilmeye çalışıldığı gibi daha evvel gözden kaçmış birkaç kitap çalışmasına da dikkat çekilmiştir.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi [BOA]

BEO [Bâbîâli Evrak Odası], Kutu/Gömlek Nu: 2795/209592; 4560/341978.

DH.İD. [Dâhiliye Nezâreti İdare]: Kutu/Gömlek Nu: 132/9

DH.MKT. [Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî]: Kutu/Gömlek Nu: 2674/5; 948/91.

DH.MUİ. [Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye Dairesi]: Kutu/Gömlek Nu: 1/42.

Y.MTV. [Yıldız Mütenevvia]: 309/141.

Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

BH.SAİD. [Bahriye Nezareti Sicil-i Ahval İdaresi Evrakı], Kutu/Gömlek Nu: 18950/6.

BN. [Bahriye Nezareti Fonu], Kutu/Gömlek Nu: 114/2705; 171/3878; 361/13064; 369/13372; 561/22015; 571/22580; 574/22702; 649/26046.

BDR. [Bahriye Dairesi Riyaseti]: 46/1214.

Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Jurnal Kalemî [EHB.J.d.]: 353/1-48.

Künye Defterleri Bölümü, Zabitan Künye Defteri, Defter Nu: 1/51.

MKT. [Bahriye Nezareti Mektubî Kalemî Defterleri]: 7578/215.

ŞUB. [Şura-yı Bahriye Defterleri]: 2749/45.

YKL.d. (Bahriye Nezareti Yoklama Kalemî Defteri), 3949/155-156; 3972/105; 3942/157; 3975/71, 101; 3963/179; 3970/336; 4073/419.

Yazma Eserler

Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları, El Yazması Nüsha, c. II, s. 4, Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, (Demirbaş Nu: AA.730).

Süleyman Nutki Bey ve Eserleri Hakkında Biyografik Fiş, (Oğlu Emrullah Nutku'dan Alınan Malumat), Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Kısmı, Bel.Mtf. 55001.

Kitap ve Makaleler⁸³

Bahriye Müzesi Kataloğu, Haz.: Ali Sami, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1333/1917.

Betül Çoşkun, "Savaşlar Çağında Yetişmiş Bir Kadın Yazar: Salime Servet Seyfi", *Turkish Studies*, c. 7/2, (Bahar 2012), 261-278.

Çoker, Fahri, *Bahriye Mektebimiz*, Ankara: Deniz Kuvvetleri Basımevi, 1973.

Deniz Müzesi Komutanlığı El Yazmaları Kataloğu, İstanbul: DZKK.lığı Yayınları, 2020.

Eken, Aydın, *Ord. Prof. Ata Nutku: Türk Gemi İnşaatı Endüstrisi ve Mühendislik Eğitiminin Önderi*, İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, 2013.

Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Taribi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2004.

⁸³ Nutki'nin kendisinin yazmış olduğu kitap ve makalelerin, bu makale metni içerisinde ayrıntılı künyeleri verildiğinden ayrıca buradaki kaynakçaya alınmasına gerek görülmemiştir.

- Hafız Faik Efendi, *İstanbul'dan Bombay'a Bir Osmanlı Fırkateyni'nin Keşif Seyahati*, Hazırlayan: A. Ergun Çınar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.
- Koraltürk, Murat, "Süleyman Nutki ve Siyah Kitap", *Müteferrika*, 2007 Yaz, sayı 31, 131-163.
- Koraltürk, Murat, *Süleyman Nutki, Kılavuz Kaptanlık ve Siyah Kitap*, İstanbul: Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Yayınları, 2009.
- Koraltürk, Murat, *Türkiye'de Kılavuz Kaptanlığın Tarihi / History of Turkish Pilotage*, Çeviri: Nilüfer Oral, İstanbul: Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Yayınları, 2004.
- Korkmaz, Mehmet, "Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 43, (2020), s. 109-154.
- Kurşun, Zekeriya, *Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar*, Ankara: TTK Yayınları, 2004.
- Bahriye Salnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Bahriyye, 1322.
- Miize ve Kütüphane İdaresinde Mevcud Asâr-ı Nefise ve Kitab-ı Mütenevvia Fibrîstti*, (Hazırlayanlar: Süleyman Nutki - Miralay Hikmet), İstanbul: Bahriye Matbaası, 1315.
- Nutku, Özdemir, "Süleyman Nutku Bey'in Türk Denizciliğine Katkıları", *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul (1995), s. 145-150.
- Özege, M. Seyfeddin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. 2, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1973.
- Pultar, Mustafa, "Kültür Gemimizin Grandisindeki Subay", *Yelken Dünyası*, sayı 239, (Mart 2004), s. 82-86.
- Pultar, Mustafa, "İlk Türkçe Denizcilik Sözlükleri", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı 34, (2005-2006), s. 299-306.
- Rehber-i Babr-i Ahmer*, Mütercim ve Nâşirleri: Bahriye Yüzbaşı Cemal – Bahriye Mülâzımı Tevfik, İstanbul: İstapan Matbaası, 1307.
- Süleyman Nutki, *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, Haz.: Nurcan Bal, İstanbul: DZKK Yayınları, 2003.
- The Persian Gulf Pilot*, Compiled by C.G. Constable – A. W. Stiffe, London: Second Edition, Hydrographic Office, 1883.
- Tok, Gökhan, "Türkiye'nin Gemi Yapan Adamı Ata Nutku", *Bilim ve Teknik*, (Mayıs 1997), s. 70-77.
- Yıldırım, Hüseyin, *Risâle-i Mevkute-i Bahriye, Deniz Mecmuası, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi Makaleler Listesi*, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 1994.
- Yıldız, Osman, "Ali Rıza Seyfioğlu", *TÜBAR-XII*, (Güz 2002), s. 89-109.

Yayınlanmamış Tezler

- Çakmaktepe, Zehra, *Donanma Mecmuası (İnceleme, Tablîlî Fibrîst ve Seçme Metinler)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Duysak, Cabir, *Osmanlı Belgelerine Göre Asîr Bölgesinde Seyyid İdrisî İsyanı ve Sonuçları (1908-1918)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

- Korkmaz, Mehmet, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, İ.Ü. SBE. Doktora Tezi, 2018.
- Kurt, Burcu, *Ortadoğu'da Bir İstikrarsızlık Unsuru: Şattü'l-Arap Sorunu*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Sözer, Kasım, *1913 Tarihli Bahriye-i Ticariye Salnamesindeki Bilgiler Işığında Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Deniz Ticaret Yapısının Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Yıldız, Osman, *Ali Rıza Seyfi (Seyfioğlu) Hayatı ve Eserleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Sürelî Yayınlar⁸⁴

Cumhuriyet

Ceride-i Bahriye

Deniz

İkdam

Tarik

Umman

---

⁸⁴ Kullanılan süreli yayınların ayrıntılı künyeleri ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

EK-2: Süleyman Nutki Bey (soldan 3. sırada), Bahriye Müze ve Kütüphanesi Müdür Muavinliği yaptığı dönemde kütüphanede personel ile birlikte. Nutki'nin hemen sağında ise Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin kurucu müdürü olup 12 boyunca bu görevini sürdüren Miralay Mehmet Hikmet (Salahor) Bey yer almaktadır. (Kaynak: Deniz Müzesi Fotoğraf Arşivi. Nu: AA. 605).